1968-no.54

EILANDGEBIED ARUBA
OPENBARE LEESZAAL & BOEKERIJ

schakels

54

oude bouwwerken in de nederlandse antillen

uitgave van het kabinet van de vice-minister president - plein 1 - 's-gravenhage

inhoud

Jaargang 1968, NA 54

Omslag: fraaie patriciërswoning in de wijk Scharloo te Willemstad.
(foto: G. W. Mortier)

de architectuur van willemstad

Welke gevoelens zal een reiziger hebben wanneer hij op een prille morgen per schip Willemstad nadert. Want zo zijn ook de oude Hollanders voor het eerst op de St. Annabaai afgevaren. Die stemming wordt geloof ik het beste getypeerd door de vier beginregels van Marsman's 'Paradise Regained':

De zon en de zee springen bliksemend open,
Waaiers van vuur en van zij.
Langs blauwe bergen van de morgen
scheert de wind als een antilope voorbij.

De wallekant van Willemstad, die zijn naam vermoedelijk ontleende aan stadhouder Willem II, onder wiens bewind de stad geboren werd, wordt steeds kleuriger. Daar ligt het stoere Fort Amsterdam, een zeventiende eeuws bouwwerk. Het beschermde de schepen in de baai tegen de overvallen van op buit beluste kapers, maar ook Willemstad zelf, dat zich tegen haar aan nestelde. Hoe dichter er tegen aan, hoe veiliger. Dit feit schonk Willemstad, zoals zo veel andere vestingsteden zijn gedrongen uiterlijk.
De beweging op de kaai wordt zichtbaar, want het is ochtend en dus nog koel. De scheepjes van de Venezolaanse fruitverkopers dobberen aan de wal. Een vrolijk waterfront, dat uitnodigend wenkt.
De St. Annabaai werd een uitnemende rustplaats op de route tussen Noord- en Zuid-Amerika, maar zoals bekend, de opzet van de Compagnie om van Curaçao een producerende kolonie te maken, waar de schepen konden ravitailleren, mislukte. Het regent er heel weinig. Men haalde er voor de komst van de grote waterfabriek het water uit putten. Daardoor was enige veeteelt nog wel mogelijk. Curaçao werd een andersoortige kolonie, een handelsgebied en dit komt onder meer tot uitdrukking in de architectuur. Curaçao werd ook een plaats waar Joden welkom waren, waar ze burgers van de staat konden zijn. Ook daarin schuilt een factor van betekenis voor hen die belangstelling hebben voor de architectuur.

fort Amsterdam

De geschiedenis van Curaçao, zegt prof. Ozinga in zijn 'Monumenten van Curaçao' wordt in de gebouwen van het Fort Amsterdam het duidelijkst weerspiegeld. Het fort gaf beveiliging aan de zeezijde. Men bouwde het traditionele Hollandse fort op een vooruitstekende punt in de baai, die aanvankelijk ook de Punt werd genoemd, maar in de negentiende eeuw werd verbasterd tot Punda. Aan de zeezijde werd de vijfpuntige ster van het grondoppervlak vervangen door een middeleeuws aandoend rondeel.
Dit stuk bouwwerk is karakteristiek voor het aanzicht van Willemstad vanuit zee. Dit bolwerk vormde de begrenzing van het oudste deel, toen nog het complete Willemstad. Het middenplein, dat werd uitgespaard, heette, naar het gebruik dat de bezetting van het fort ervan maakte, de Parade. Aan de Parade dan vindt men nu nog het gouvernementsgebouw, waar van ouds de regering van het eiland was gehuisvest, de beroemde Fortkerk en de voormalige Algemene Secretarie. Tal van gebouwen, die hier hebben gestaan zijn inmiddels verdwenen. Leef- en werkstijl verandert. Daardoor voldoen gebouwen op de duur niet meer aan hun oorspronkelijke be-

Gouverneurswoning.

Fortkerk. (foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

Joodse synagoge.

stemming. Dit moet dan ook de oorzaak zijn, dat het gouvernementsgebouw, waar de gouverneurs woonden, zijn oorspronkelijk gezicht heeft verloren. Toch is het interessant genoeg om eens na te gaan wat er al zo werd gewijzigd. Hierbij wordt volstaan met de belangrijkste veranderingen.
Onder het gouvernementshuis was vroeger de gevangenis. Nu is er een garage, archief en bergruimte. Draait men de tijd verder terug, dan vallen een aantal ornamenten weg en tenslotte zien wij een aan het klimaat aangepast gesloten stadshuis voor ons staan, met een onderhuis en daarboven het woongedeelte. Maar wat heel bijzonder is: het werd gebouwd van kleine IJsselstenen, die vanuit Nederland werden aangevoerd.

Fortkerk

Om even bij de regeringsgebouwen te blijven: de Algemene Secretarie heeft een tiental jaren geleden de slopershamer gevoeld. Gelukkig is het gebouw weer in zijn oorspronkelijke staat hersteld, althans voor wat het exterieur betreft. Ik vermeld dit speciaal, omdat dit pand vrijwel altijd op de foto mee wordt afgebeeld, wanneer de Fortkerk wordt getoond. Het secretariegebouw dateert uit 1857, toen een oud huis, dat daar indertijd stond, moest verdwijnen. Om een indruk te geven van de omvang van Fort Amsterdam vermeld ik de maten van dit laatste huis: Het is zestig voet lang en 55½ voet breed. Het heeft twee verdiepingen, bevat 12 kamers en twee corridors.
Als derde van dit oudste deel van het oude Wil-

lemstad noem ik nogmaals de Fortkerk, een der fraaiste voorbeelden van 18e eeuwse architectuur in de Nederlandse Antillen. Ze draagt haar naam terecht. Niet alleen omdat ze binnen het fort is gebouwd, maar ook zoals prof. Ozinga beschrijft 'dat ze wegens de nabijheid van de fortmuur boven een van ouds en tot in de moderne tijd als 'magazijn van vivres' dienende overwelfde kelderachtige ruimte is opgetrokken en langs buitentrappen toegankelijk is. Vroeger werden zelfs boven de gewelfsgewijs verhoogde zoldering in de zeer hoge kap de zeilen van de koopvaardijschepen bewaard!'

In de Fortkerk werden de diensten van de Gereformeerde gemeente gehouden, maar deze gemeente was niet de eigenares. Pas in 1825 stond de Raad van Policie toe, dat de Gereformeerde gemeente de kerk op haar inventaris plaatste. Aan het heersende gewoonterecht veranderde deze welwillendheid niets. In 1847 zegde de Procureur des Konings de Kerkeraad aan 'morgen bij de terechtstelling de klok te luiden'. In 1868 wordt het gebouw zoals gebruikelijk op kosten van de overheid gewit en geverfd. Om nog even met een maat de ruimte binnen het fort aan te geven: de kerk meet 20,5 bij 13,25 m. Daarnaast ligt een regenbak van 10 bij 7 meter, waarboven de consistorie is gebouwd.

Van de oude inrichting bleef slechts de mahoniehouten preekstoel en de overluifelde met lijstwerk versierde gouverneursbank over.

synagoge

De Joodse gemeenschap is voor de geschiedenis van Curaçao belangrijk geweest. Hoe voornaam de synagoge, die bovendien de oudste is van de gehele Nieuwe Wereld ook nu mag zijn, naar de aard van de bestemming was deze aanvankelijk in een verstolen hoek dicht tegen de wal van het oude Willemstad gebouwd. Haar schoonheid kwam pas aan het licht toen de oude wallen werden geslecht en bovendien oude onaanzienlijke panden werden gesloopt. De Nederlands-Portugees-Israëlitische gemeente heeft sterke banden onderhouden met haar zustergemeente te Amsterdam. Het ligt dan ook voor de hand, dat het gebouw daarmede vele trekken gemeen heeft, zij het, dat de plaats van vestiging en de Curaçaose traditie haar uiterlijk mee bepaald hebben. De trappen voor de galerijen bijvoorbeeld zitten in Willemstad buiten; het bouwmateriaal bestaat geheel uit ter plaatse gewonnen breuksteen, waardoor de muren 65 cm dik werden. Prachtig zijn in het inteurieur de rijke nog oorspronkelijke mahoniehouten banken, de vier prachtige kaarsenkronen, waarbij de kaarshouders met glazen stolpen omgeven zijn: de veelal zeer sterke oostelijke passaatwind zou anders de kaarsen uitgeblazen hebben, want de vensters waren slechts van gazen horren voorzien.

Getuigen van schoonheidszin en praktisch levensinzicht deze architectonische monumenten. Wie er zich in verdiept vindt de weg naar het wezen van de samenleving, die ze met zo veel liefde in ere houdt.

14.11.'67

stadsaanleg en woningbouw van willemstad

Wanneer men zich buiten het Fort Amsterdam in de stad begeeft en men let op de aansluitende stadsaanleg dan is al direct de veronderstelling gerechtvaardigd, dat het uitgangspunt van de bouw van de stad een vrij houden van het schootsveld van het Fort moet zijn geweest, of desnoods secundair, een bestrijken van de straten uit met name de bastions. Een veronderstelling echter blijft het, want kaarten uit de zeventiende eeuw, die deze veronderstelling zouden rechtvaardigen, zijn niet meer voorhanden.

Omstreeks 1700 moet de stad haar eerste groei hebben voltooid. Gevat in haar wallen zou ze blijven als een jonkvrouw in een nauwsluitend corset tot 1861, toen de ontmanteling een feit werd. In 1861 werd ook een aarzelend begin gemaakt met de bebouwing van Otrabanda, de overzijde van de haven. Nadien groeide Willemstad uit tot het stedelijk agglomeraat, zoals men dit nu kent en dat met zijn kleurige verscheidenheid aan bebouwing en mensentype niet ophoudt te boeien en een eigen karakter verwierf, dat met geen der rond het Caribisch bekken totstandgekomen steden is te vergelijken. Het slopen van de stadswallen is een belangrijk feit voor een stad, die leeft van handel en scheepvaart. De handel heeft pakhuizen nodig, de scheepvaart kaden. Klemt men de stad in, dan tanen scheepvaart en handel. De afbraak was dus een zaak van wijs beleid. Het is interessant te weten, dat degene, die zich voor de slechting van de wallen volledig heeft ingezet, niemand minder was dan gouverneur Van Lansberge. Hem stond voor ogen de aan de omwalde stad aangrenzende ruimte van het ondiepe Waaigat te benutten. Zo'n stap had tamelijk wat voeten in de aarde. In de eerste plaats kostte deze onderneming geld en dat is iets, waarmede iedere regering, die zijn taak ernstig neemt, zuinig mee omspringt. Het ministerie van Koloniën waartoe Van Lansberge zijn verlangens richtte, liet weten geen middelen beschikbaar te hebben.

Het moet deze magistraat 'pur sang' in hoge mate gehinderd hebben, dat Den Haag zo weinig begrip kon opbrengen voor de toestand van Willemstad, waar zijn saneringsmaatregelen al zo veel hadden verbeterd: de organisatie van posterijen en politie, het marktwezen, de stedelijke hygiëne. En juist dit laatste object vroeg meer ruimte dan de stad in zijn toenmalige beknelling bezat. Een niet elegante oplossing maar zeker niet minder afdoend bracht het initiatief van een aantal grote zakenlieden, die aanboden tegen bepaalde voorwaarden de slechting van de wallen voor hun persoonlijke rekening te nemen. Toen dit plaats vond, was Van Lansberge reeds naar Suriname vertrokken.

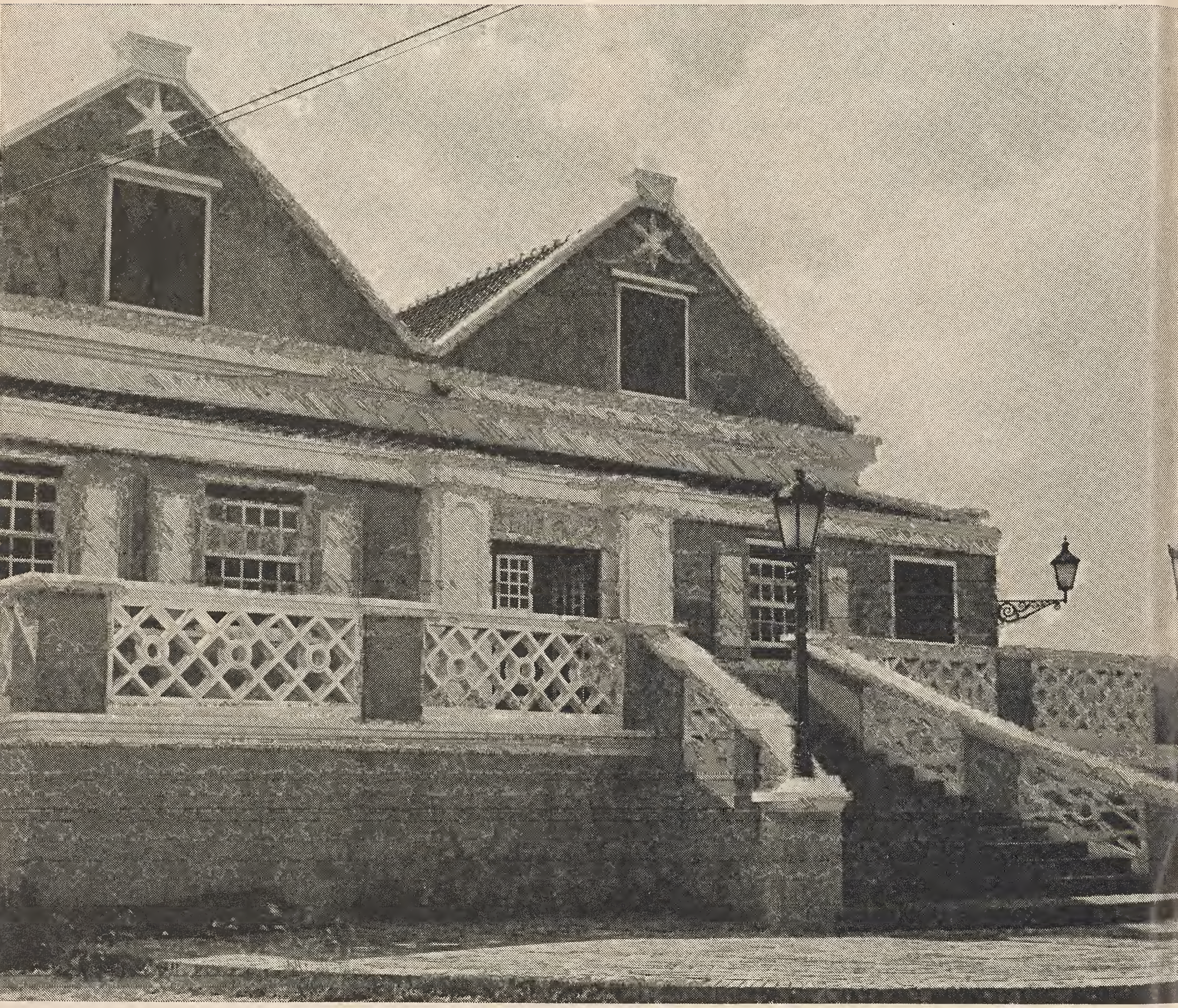
stadhuis

Tot zover de stadsplattegrond. Laat men nu de stad zelf ingaan. Geen stadswal immers kan ons vandaag de dag tegenhouden. Iedere toerist die in een vreemd land komt, vraagt de voornaamste regeringsgebouwen te mogen zien – die zijn immers meestal de uitdrukkingsvorm van de nationale trots – en nadien 'het' museum. Gelukkig voor ons is de nationale trots, waarvan op de Antillen voldoende aanwezig is, een dergelijk gebouw rijk. Het is het raad- of stadhuis, niet de zetel van het gemeentebestuur, maar van oudtijds

Gevel van koopmanshuis aan de Breedestraat nabij de Emmabrug.

Curaçaos Museum. (foto: Kon. Inst. v. .d. Tropen)

Gevel van oud koopmanshuis aan de Handelskade.
(foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

Gevels van huizen aan de Breedestraat.
(foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

de Koloniale Raad, later van de Staten en wel tot 1957. Het staat aan het Wilhelminaplein en bestaat uit een aaneenschakeling van vijf om beurten verspringende onderling aaneengebouwde panden, met elk een apart schuin dak. Het middendeel, met twee trappen naar een bordes, bezit twee dikke zuilen. Vroeger moeten dat er vier zijn geweest. Het was de bedoeling er een klokketoren op te zetten, maar geldgebrek heeft dat verhinderd. Zo als het er staat heeft het veel weg van zijn broer in Paramaribo. De onderbouw deed – en doet waarschijnlijk nog – dienst als gevangenis.

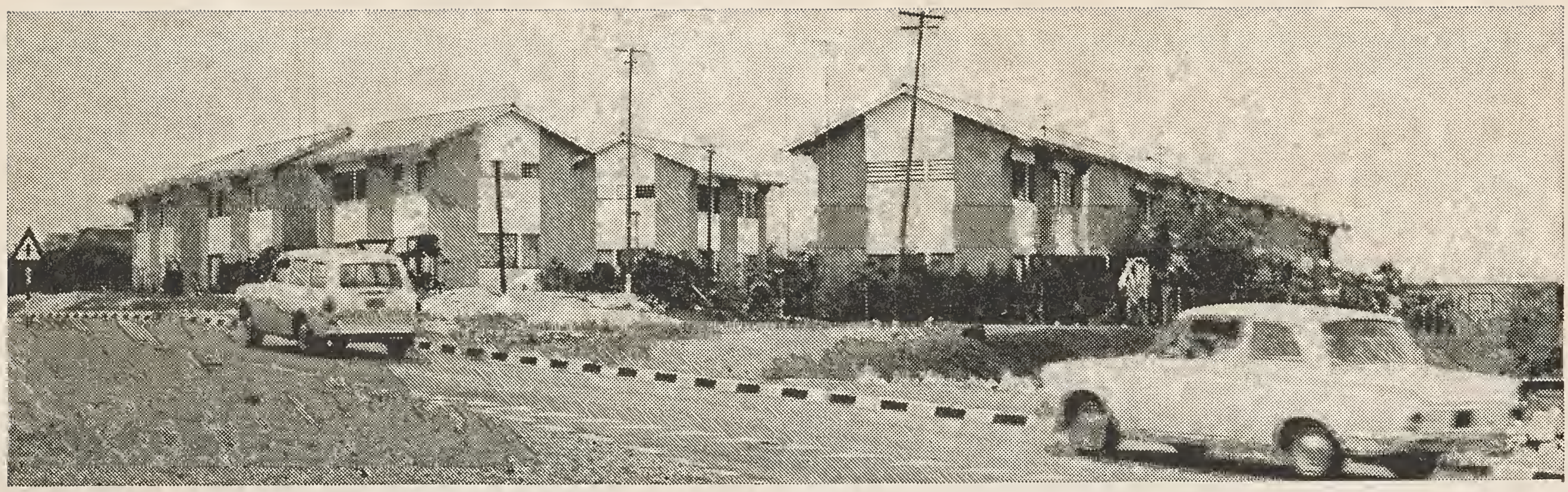
Maar niet alleen de Staten vergaderden er. Ook het Hof van Justitie had er zitting.

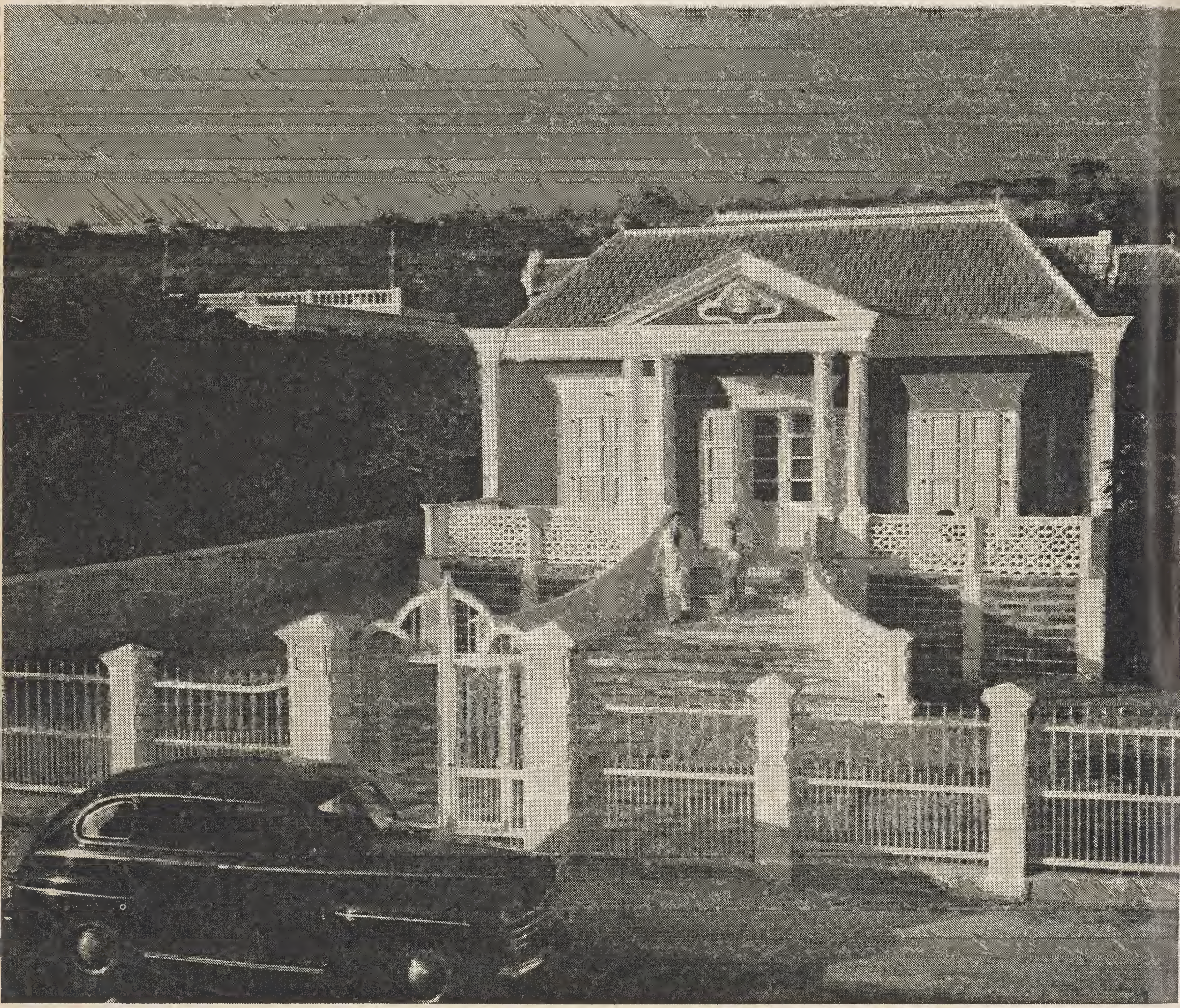
Het museum van Curaçao gelijkt veel op de talrijke landhuizen van Curaçao. Toch ziet men direct, dat dit geen gewoon woonhuis is geweest. De afmetingen, 11 m breed en 27 m diep vertellen dit al. In feite zijn het twee langwerpige aan elkander geplaatste gebouwen met parallel lopende zadeldaken en een gemeenschappelijke voorgevel. Vroeger was het militair hospitaal. Iets van de straffe strakheid van het militaire heeft het gebouw ongetwijfeld behouden. Maar misschien treft het daardoor juist in dit gebied, waar alles zo uitbundig van levensvorm is.

woonhuizen in de stad

Nu iets over de stadswoonhuizen. Evenals de landhuizen vertellen deze, meer dan welk ander bouwwerk, van het leven op dit eiland, van de mensen zelf. Curaçao, waar handel en scheepvaart voor de komst van de olie hoofdmiddel van bestaan vormden, waar nu al zo veel eeuwen het bankwezen zijn draden spant over Noord-, Midden- en Zuid-Amerika en over de oceaan heen naar Europa, moet rijke mooie huizen bezitten, waarmede de welgestelde zakenman uitdrukking gaf aan zijn welvaart. Deze zakenlieden kwamen uit verschillende landen: Nederland in de eerste plaats, maar ook uit Zwitserland, Frankrijk en Duitsland. Dan is er de groep Portugees-Joden en een groot aantal, in wier aderen Spaans bloed bruist. Al deze factoren van herkomst moeten in de huizen terug te vinden zijn. Is het daardoor, dat de oude stad zo'n ongemeen levendige indruk maakt? Daarbij komt nog, dat de opkomst van de olie-industrie, die een mogelijk eenzijdige Hollandse beïnvloeding radicaal ondersteboven gooide, ook veel van de vroegste bebouwing binnen de stad heeft opgeruimd. De mengeling van levensstijlen bleef over. Dit laatste toont reeds de Waterkant, tegenwoordig de Handelskade geheten. Ds. Bosch, welbekend beschrijver van de Nederlandse Antillen, telt hier een stuk of veertien aanzienlijke huizen van twee of drie verdiepingen. Teenstra, een ander gerenommeerd beschrijver zegt ervan: 'Het zijn meestal huizen met drie verdiepingen met ouderwetse, bogtige of hoekige gevels, met pilaren en bogen van geelen zerksteen, evenals de huizen in de Breestraat'. Hier echter treft men geen monumentale deuren, zoals in andere in koloniën gebouwde steden. De schepen konden er vlak voor meren en wat was dan eenvoudiger dan het pakhuis onder de woning te hebben. Daarom zijn de deuren hier van de bewaarde oude panden luikachtige pakhuisdeuren. Maar tegenover deze praktische noot staan de krul-

HOLLANDSCHE
BOEKHANDEL

Links: Nieuwbouw arbeiderswoningen in Willemstad.
(foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

Boven: Moderne woning in Willemstad.
(foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

Linksonder: Oud herenhuis in Willemstad.

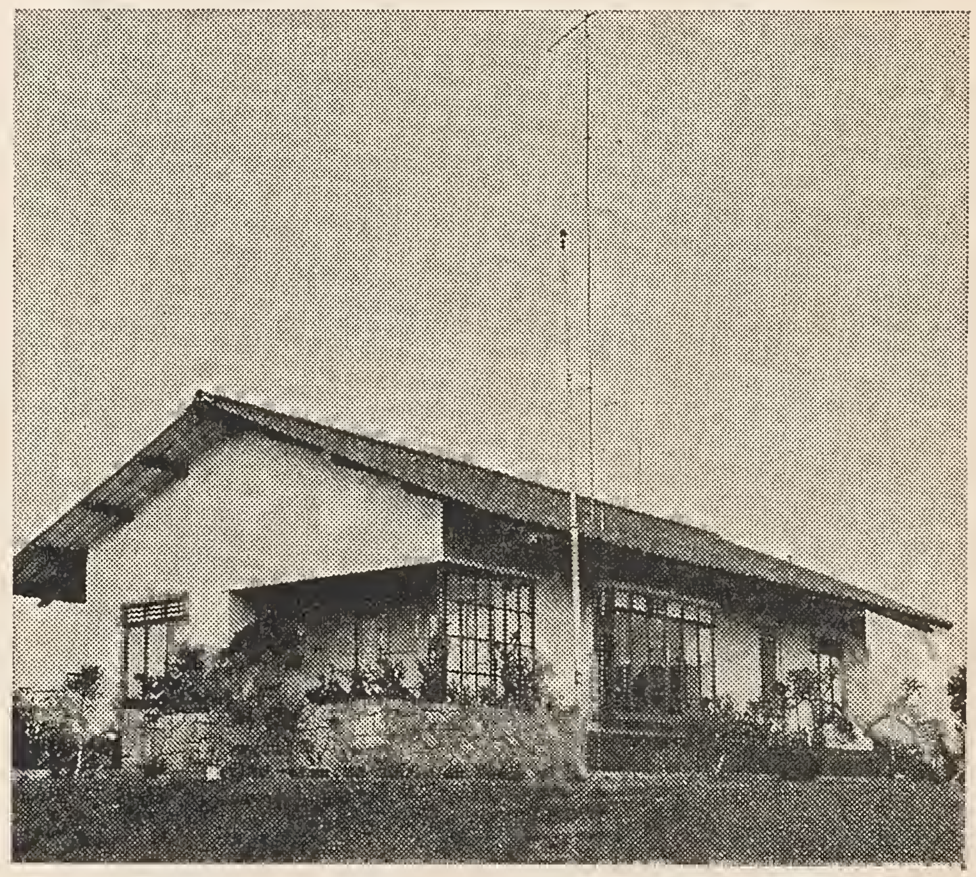
Onder: Woning van Shell-employé aan het Spaanse Water. (foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

toppen van de gevels, die tegen een te grote zakelijkheid een luchtig protest aantekenen.

Punda

De sierlijkste en meest monumentale huizen liggen op Punda, vlak bij het oude Fort, en Pietermaai, in een lange indrukwekkende rij. Hun stijl varieert van klassisisme tot de bouwtrant, die in zijn grondvormen nog de oude Hollandse kenmerken draagt, met een eindeloze variatie aan ornamenten. De details van metsel- en snijwerk doen de bezoeker de ogen uitkijken. De oude huizen vormen een van de zeven schoonheden van dit zonovergoten land, waar nu naast de strijd om het behoud van het vele, dat vroegere eeuwen hebben geschonken aan levensgenieting en -verfraaiing, gebouwd wordt in een indrukwekkende gewaagd moderne stijl. Met iets van dezelfde sierlijkheid die de prachtige oude woningen kenmerkt, maar gedurfder, minder intiem, maar nog meeslepender, althans in onze ogen. Hoe zullen straks de kleinkinderen van de huidige Antillianen denken over de produkten van onze dagen? Zij hebben vergelijkingsobjecten genoeg bij de hand. Het museum bewaart de schoonste stukken zorgvuldig, want uit deze selectie moet straks de vooruitgang èn de rijkdom van de traditie tegelijk worden afgelezen. Immers, wie de geschiedenis kent en respecteert, zal ook de toekomst aandurven.

9.1.'68

oude landhuizen op curaçao

Ik wil met u bladeren in een dik boek, dat gelukkig voor hem, die van mooie architectuur houdt, is herdrukt nl. 'Monumenten van Curaçao in woord en beeld' door de onlangs overleden prof. dr. M. D. Ozinga.

Het leven op Curaçao concentreerde zich in hoofdzaak op Willemstad. Naast de compagniesdienaren, wier taak lag in de verzorging van schepen en pakhuizen en de soldaten, die het bezit van het eiland moesten helpen verzekeren, waren het de verjaagden uit Zuid- en West-Europa, die zich hier een tehuis zochten. De Compagnie moedigde hun vestiging aan, omdat zij van hen het wonder verwachtte, dat eens Brazilië rijkdom had geschonken: de suikerteelt ook op Curaçao tot bloei te brengen.

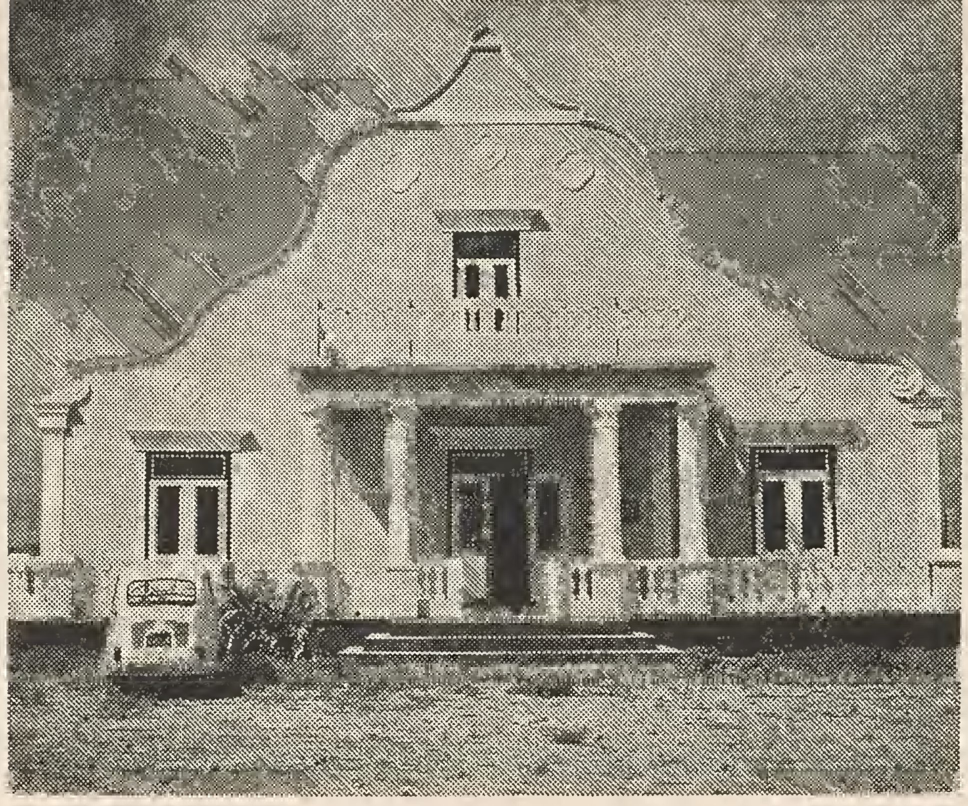
Hun plantages en tuinen groepeerden zich in hoofdzaak rond het Schottegat, waar aldus een Jodenkwartier ontstond, met bedehuis en begraafplaats. Veel is daar niet meer van terug te vinden. Het is er al olie-industrie wat de klok slaat. In 1956 zijn er, volgens Ozinga twee mooie landhuizen 'Marchena' en 'Gasparito' afgebroken en meer staan op de nominatie. Maar er zijn er gelukkig nog heel wat behouden gebleven. De suiker werd geen bron van bestaan voor het eiland. Het werd ook nooit een kolonie, die zelf waren produceert voor de handel op of via het moederland. Ofschoon de begroeiing vroeger gevarieerder moet zijn geweest dan nu, heeft de poging de bodem tot vruchtbaarheid te dwingen niets opgeleverd. Daarom zijn ook deze oude landhuizen geen bedrijfswoningen, maar woonhuizen in de echte zin van het woord, waar men in groot-koloniale stijl kon leven.

woonhuizen

Zo beschrijft Ozinga als eerste het huis Habaai, dat zijn naam naar alle waarschijnlijkheid ontleent aan een vroegere Joodse eigenaar, alhoewel het eerder 'Welgelegen' heeft geheten. In de vorige eeuw trokken hier kloosterzusters in, die het later weer verlieten. Gelukkig is het huis nog volledig in tact. Het bestaat uit twee verdiepingen met brede galerijen en een sierlijk dak.

Een ander huis met een heel karakteristieke naam is 'Rooicatootje'. Het is eigendom van de familie Maduro, die in ons land bekendheid kreeg door de schenking van het beginkapitaal voor Madurodam bij Den Haag. Op deze plaats kan men zich een bijzonder goede voorstelling maken van het uiterlijk van het eiland, toen dit huis werd gebouwd. Oudere werken vermelden reeds de aanwezigheid van veel kokospalmen. Ook nu nog is het huis omgeven door een grote tuin, welke geheel met vruchtbomen beplant is. In dit merkwaardige huis, waarin het goed moet zijn te leven, bewaarde de nog niet zo lang geleden overleden heer Maduro als een kostbare schat alle overdrachtspapieren, die overgingen van generatie op generatie. Hier werden in 1954 de vergaderingen belegd, waarin de autonomie voor de Nederlandse Antillen tot een feit werd. Een zeker niet te veronachtzamen gegeven voor hem, die ver na ons de geschiedenis van dit huis, van deze familie wil onderzoeken. Rond het Schottegat liggen nog andere landhuizen zoals het huis Zeelandia, dat bewaard bleef en goed onderhouden werd doordat de Protestantse vereniging van Liefdadigheid en Maatschappelijk Werk er een tehuis voor ouden van dagen in onderbracht.

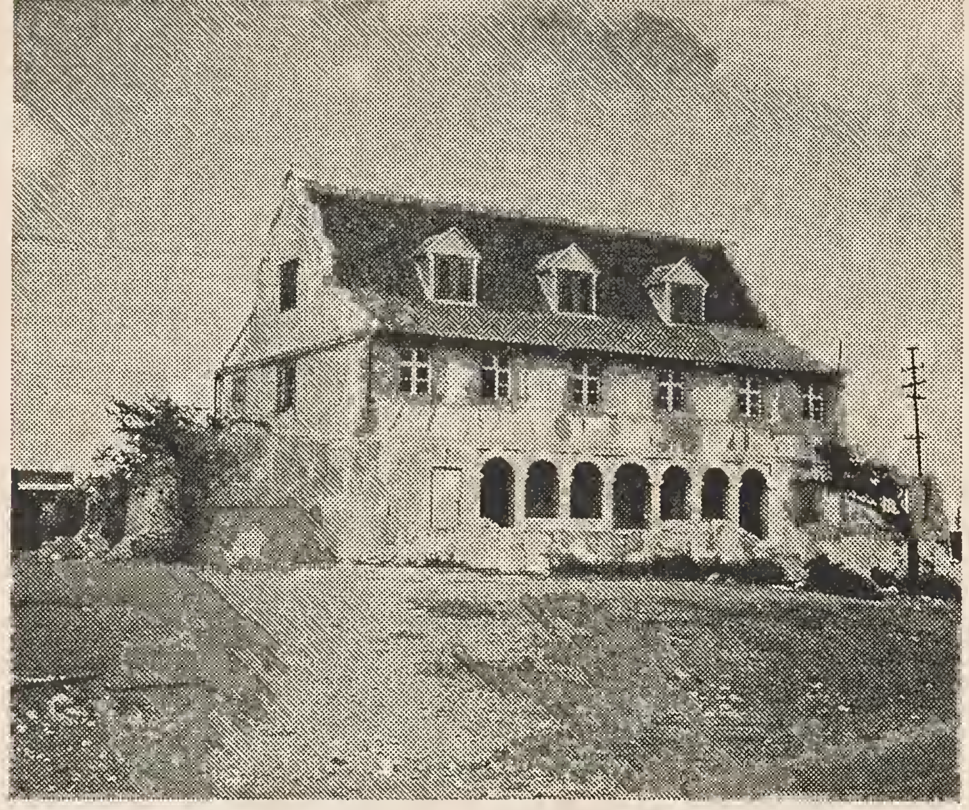
Daar is ook Poos Cabaai (in het Nederlands be-

Landhuis Gaito.

Oude Joodse begraafplaats. Op de achtergrond de Shell-raffinaderij. (foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

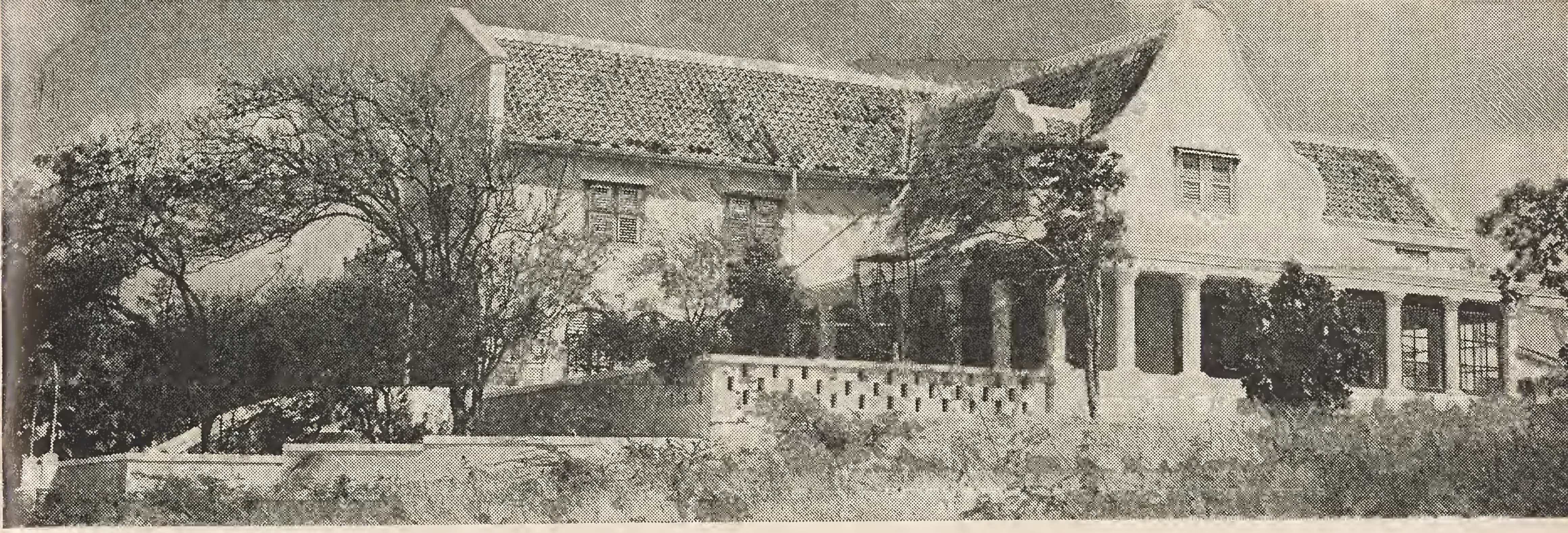

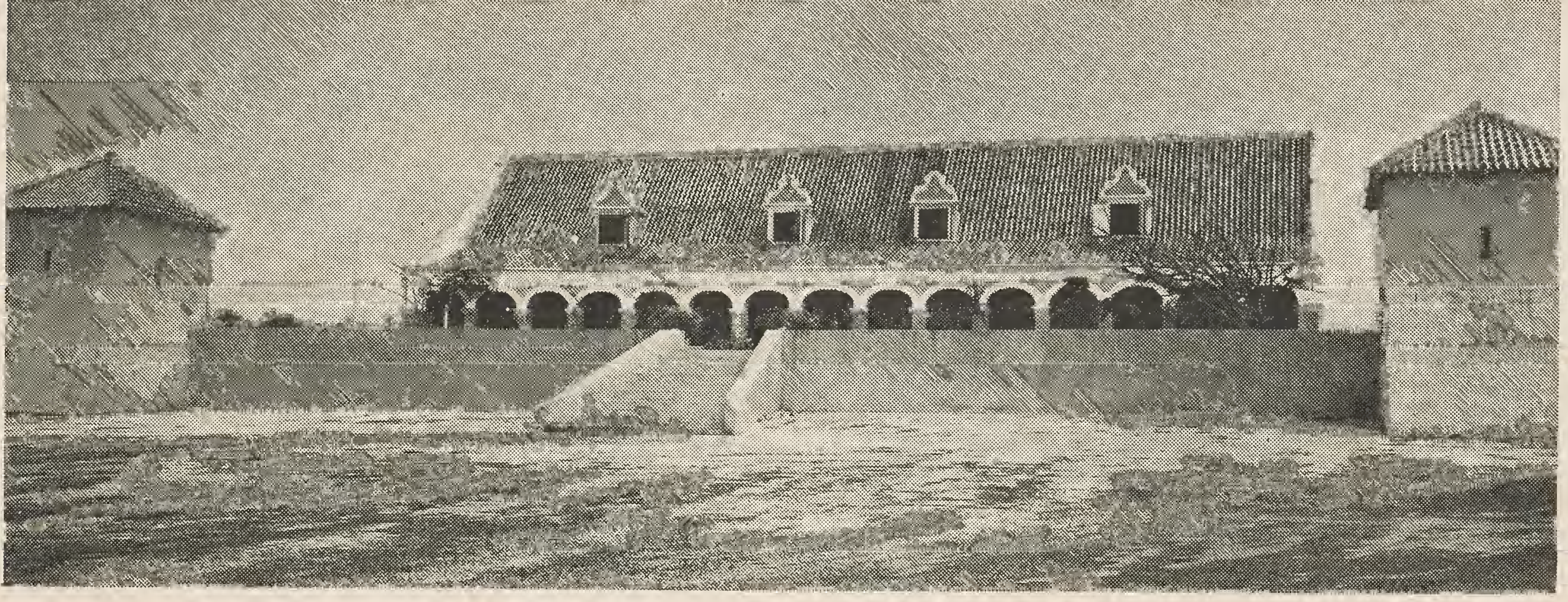
Links: Landhuis Habaai voor de verbouwing.
Onder: Landhuis Habaai na de restauratie.

Rechts: Landhuis Klein Davelaar.
(foto: R. H. D. Debrot)
Rechtsonder: Landhuis Groot Davelaar.
(foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

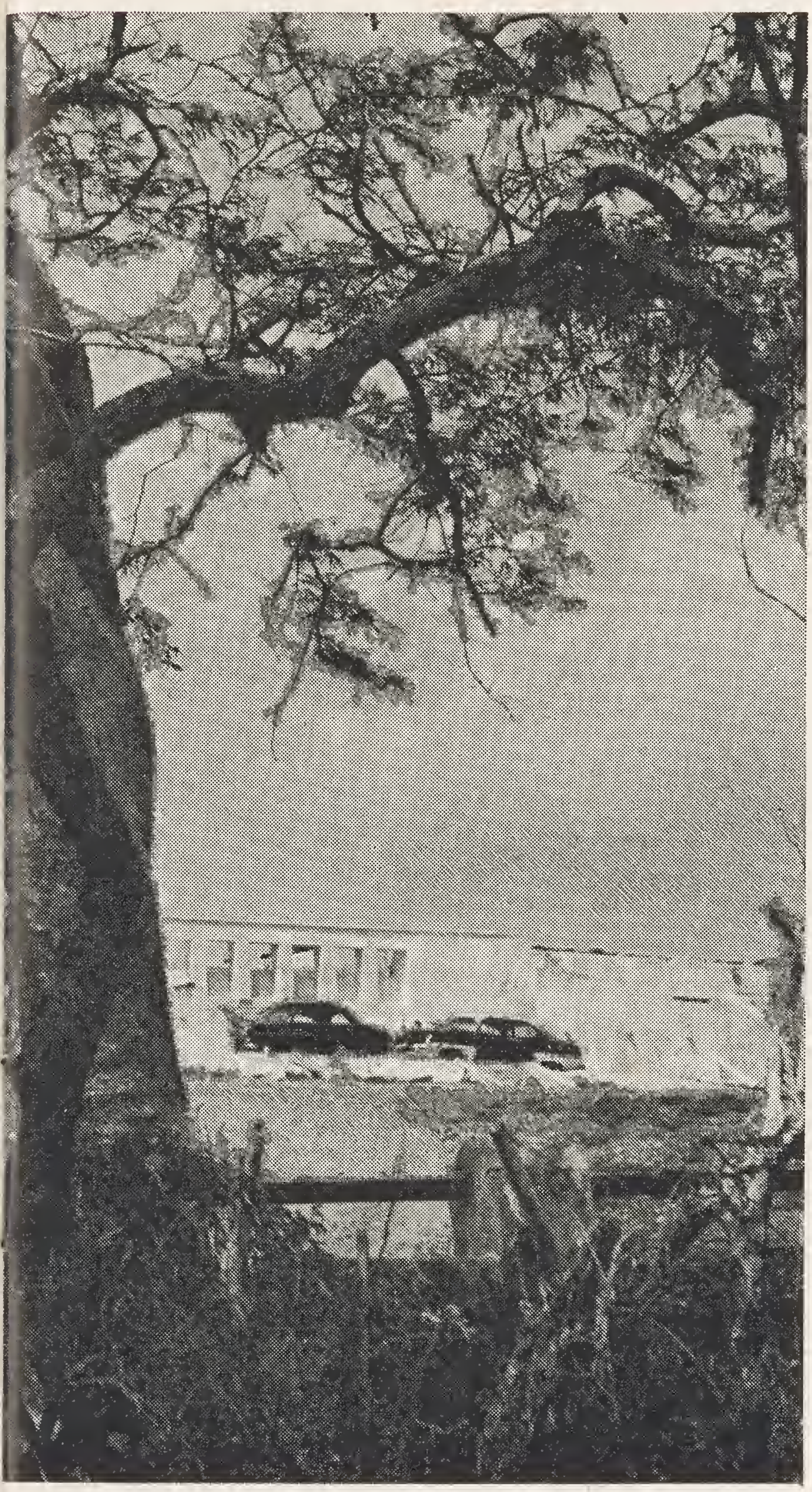

Landhuis Brievengat.

Landhuis San Juan. (foto: R. H. D. Debrot)

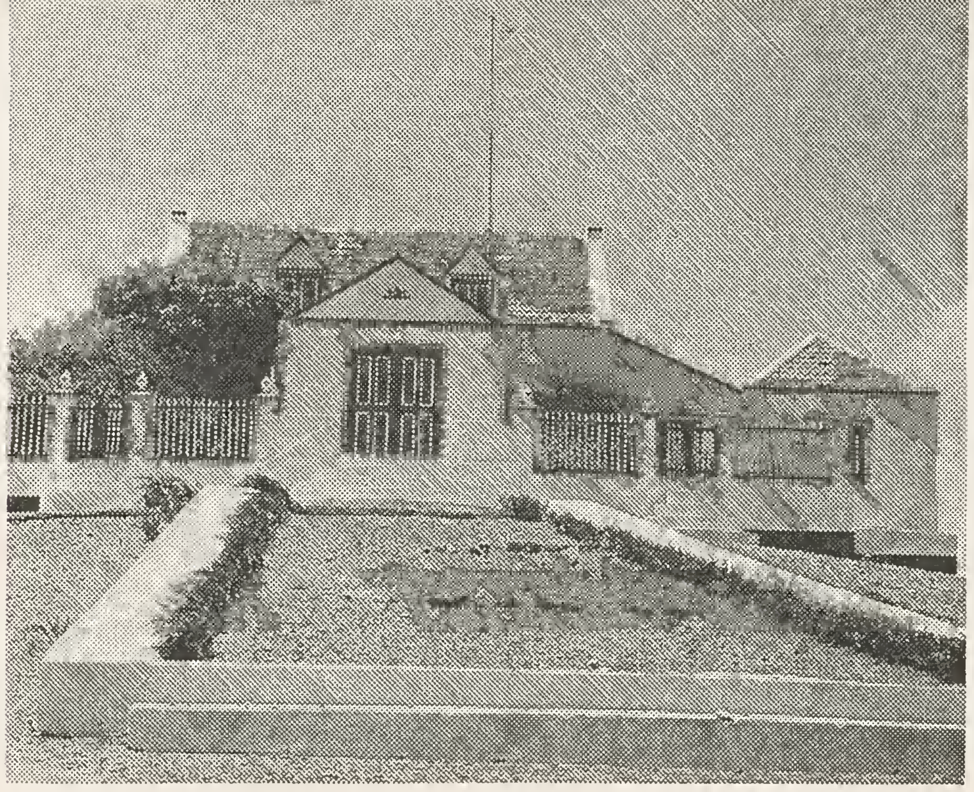

tekent dit paardenput), gelegen op een stuk grond, dat de Suykertuyn heet, een verwijzing naar de oorspronkelijke bron van inkomsten voor de eigenaars van dit huis. Verder vindt men er Gaito, evenals een enkel ander van deze achttiende en negentiende eeuwse architectonische parels: Cas Coral, Groot St. Joris, Klein St. Michiel en Mal Pais (slechte grond) als veeboerderij in gebruik. Het onderscheidt zich van de voorgaande gebouwen door een meer ontwikkelde plattegrond maar ook door een minder interessante decoratie. Gaito is een laat-negentiende eeuws landhuis.

Het verhaal van deze prachtige buitenhuizen, in feite niet eens helemaal 'plantage-huizen' wijst er op, dat de activiteit van de Curaçaose beroepsbevolking zich verlegde van landbouw en veeteelt naar de handel. Met name de Joodse bevolkingsgroep werd niet alleen koopman, maar ook reder en assuradeur. Ze bezat immers de relaties met die gehele nieuwe wereld, nadat hun vaders en grootvaders uit Brazilië verdreven waren. Hun huizen zijn in de ware zin buitenhuizen geweest, zoals men die in Nederland in de achttiende eeuw gekend heeft aan de Vecht, waaraan Frans Bastiaanse eens een prachtig gedicht wijdde. Men mag echter geenszins stellen, dat alleen de Joodse bevolkingsgroep zulke fraaie huizen bewoonde. Dit is een ander plezierig ding van het bladeren in zo'n prachtig boek als prof. Ozinga samenstelde: de reeksen van namen behorend tot de geschiedenis van een enkel huis laten de ruimte te overpeinzen hoe het leven daar moet zijn geleefd. Men heeft er liefgehad, er is gefeest, er is geleden en men is er ook gestorven en begraven. Voor welk laatste feit de nabestaanden in het vaderland prachtig gehouwen zerken bestelden, die men heden nog kan bewonderen.

restauratie

Maar keren wij tot de landhuizen zelf terug. We verlaten het Schottegat en wenden ons tot de buitenkwartieren. De dienst Monumentenzorg restaureerde een der fraaiste landhuizen, dat bekend is onder de naam 'Brievengat'. Een groot wel meer dan dertig meter breed huis, met aan de voorzijde een prachtige gaanderij met rond-

Links: Landhuis Bever. (foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)
Rechts: Landhuis Ronde Klip. (foto: R. H. D. Debrot)

Onder: Oude slavenhuisjes van het landhuis Savonet. (foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

bogen. In het midden een zich naar beneden verwijdende trap wordt gesloten door een borstwering, die uitloopt ter weerszijden in een lage vierkante toren. De galerij telt wel vijftien wijde bogen. Kenmerkend is de grote regenbak, die herinnert aan de grote perioden van droogte, die het eiland hebben geteisterd. Bij de restauratie in 1955 vond men op de keukenzolder een oude balans met het jaartal 1723. Dan noemen we nog Groot Santa Martha aan de oostzijde van de Santa Marthabaai, dat nog niet zo lang geleden zijn oorspronkelijke bestemming prijs gaf. De bijbehorende grond is sinds lang verdeeld onder kleine boeren, maar alle bedrijfsgebouwen, stallen en magazijnen staan er nog rondom op de foto's, die prof. Ozinga opnam. Dit was vroeger toen het zout nog een belangrijke handelswaar was een belangrijke zoutplantage. Dit grote huis zou een rijke nieuwe bestemming moeten krijgen, opdat zijn oude schoonheid nieuwe glorie zou ontvangen.

St. Kruis aan de gelijknamige baai bleef eeuwenlang familiebezit. Ds. Bosch, die in de vorige eeuw zoveel wist te vertellen van het leven op de Antillen, beschrijft het als een huis liggend in een van de meest vooraanstaande tuinen des lands, liggende in veel bomen. Hij vermeldt ook, dat hier nog suiker wordt geteeld, zij het voor de eigen rumbereiding. Nu ligt het verlaten en staat, op een moerassig terrein noordwestelijk van het huis, de stenen romp van een suikermolen. De kop ervan is verdwenen.
Groot Davelaar spreekt al van de nieuwe tijd, toen het vasteland zich van Spanje bevrijdde. Het werd tussen 1864 en '67 gebouwd voor een uitgeweken Venezolaans revolutionair, de latere president Guzmán Blanco.

lustoord

Ten slotte als laatste het landhuis 'Knip', dat als lustoord diende. Ook dit huis lag eerst op een plantage, maar al spoedig ging het tuinieren er voor alles. Het ligt er ook vandaag nog vriendelijk uitnodigend op een hoog punt in een vallei tussen heuvelruggen. Het leven verloor aan glans en praal. Wie vandaag rijk is, leeft anders, stelt andere wooneisen dan de achttiende- en negentiende eeuwer. Maar toch zijn er die prachtige oude monumenten op Curaçao, die herinneren aan dat even rijke, maar andere leven, waard om in ere gehouden te worden.

12.9.'67

oude bouwwerken op curaçao*

Oude bouwwerken op Curaçao dienen steeds te worden gezien tegen een achtergrond van de geschiedenis van het eiland. Het is om die reden dat oude gebouwen en forten niet alleen een architectonische waarde hebben, doch in vele gevallen zelfs hoofdzakelijk een historische waarde. Het behouden van deze oude gebouwen, forten en vestingen, is uiteraard van groot belang omdat zij duidelijk de historie en ontwikkeling van Curaçao illustreren en actief kunnen medewerken aan de opbouw van de toeristenindustrie. De stichting Monumentenzorg heeft dit behoud daadwerkelijk aangepakt, hetgeen zeer is toe te juichen.

Sinds de 16e eeuw tijdens de Spaanse bezetting kende Curaçao stenen bebouwing.
Maar vooral in het begin van de 17e eeuw na de Nederlandse bezetting ziet men vele forten en vestingen verrijzen, terwijl in de 18e eeuw Curaçao werd verrijkt met architectonisch waardevolle stads- en landhuizen.
Men onderscheidt bij deze bebouwing ten eerste de forten en vestingen, ten tweede de stadshuizen binnen de vesting Willemstad en ten derde de woon- en landhuizen buiten de stadskom en in Otrabanda.
Met de bouw van de belangrijkste vesting Willemstad, in hoofdzaak bestaande uit het behouden Fort Amsterdam, werd vlak na de Nederlandse bezetting in 1634 begonnen. In 1701 werd begonnen met de bouw van Fort Beeckenburg, ter verdediging van de tweede grootste baai en landingsplaats op het eiland.
In het begin van de 18e eeuw verrezen ook de eerste woonhuizen in Punda en iets later ook in Otrabanda. De oudst bekende en nog bestaande gebouwen zijn gelegen in de Heerenstraat en in de Kuyperstraat daterend uit 1706. De landhuizen werden later in de 18e eeuw gebouwd.

eigen karakter

Wat is nu de herkomst van de typische vormgeving van deze gebouwen in de stad en daarbuiten?
In hoofdlijnen ziet men in het begin de bouwkunst van het moederland weerspiegeld in de Nederlandse koloniale architectuur. In hoofdzaak, omdat langzamerhand door het opnemen van inheemse elementen en het gebruik van plaatselijke bouwmethoden, de gebouwen op Curaçao een eigen karakter verkrijgen.
In tegenstelling tot de koloniale architectuur van de Spanjaarden en Portugezen, verkreeg het bouwen in de Nederlandse, Franse, Engelse en Deense koloniën slechts langzaam een eigen karakter, omdat men zich moest aanpassen aan de klimatologische omstandigheden. De bouwsels en vooral de huizen van de Spanjaarden en Portugezen waren, gezien de ligging van het moederland, automatisch aangepast aan het warme klimaat. De Nederlanders vinden echter slechts langzaam een geëigende vorm voor beschutting tegen de zon en het verkrijgen van frisse lucht door ventilatie.
Typerend voor zowel de stads- als de landhuizen

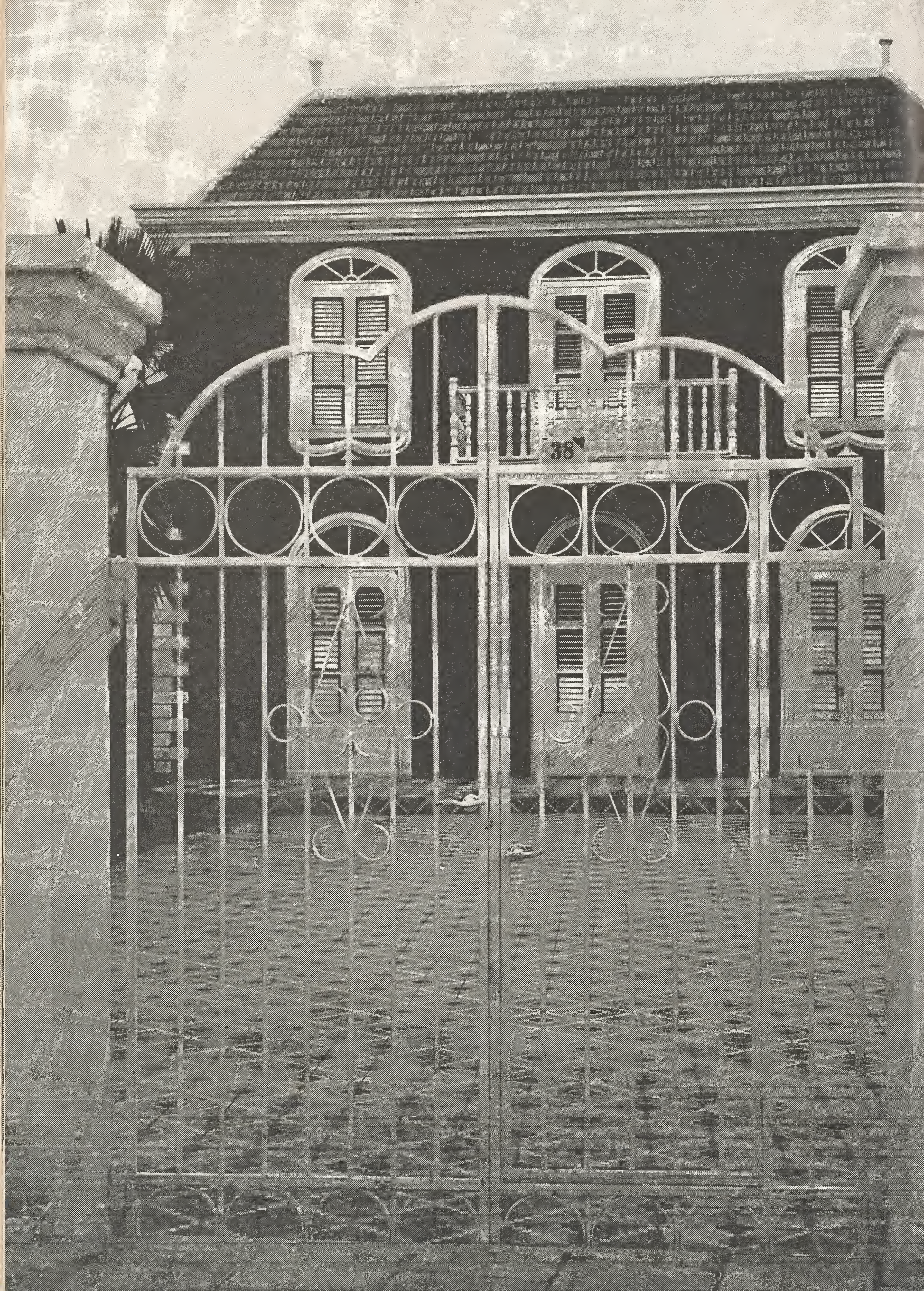
* overgenomen uit het maandblad 'Horizon' van de Protestants Christelijke Onderwijs Vereniging op Curaçao.

Woning te Willemstad. (foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

Oude patriciërswoning te Willemstad.
(foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

38

Woning te Willemstad. (foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

zijn de extra hoge, tussen topgevels gevatte zadeldaken.
Bij de stadshuizen heeft men de open galerijen op de als woning dienende verdiepingen, en bij de landhuizen in de meeste gevallen de omringende open galerijen; later zijn deze dikwijls weer dicht gemaakt.
Tussen de oudere stads- en landhuizen bestaat een constructief verschil, welk verschil ook te vinden is op de andere eilanden in de Caribische Zee. Door de aangebrachte pleisterlagen is dit echter niet te zien; de stadshuizen werden opgetrokken in baksteen, welke als ballast werd aangevoerd uit het moederland, terwijl de landhuizen werden gebouwd van plaatselijk voorhanden zijnde steen met slechts baksteen voor de details, zoals lijstwerk e.d. Het vervoer van de stad naar het platteland van baksteen was blijkbaar veel te duur.
Buiten de zeer hoge zadeldaken verkrijgen de stadshuizen ook een andere belangrijke karaktereigenschap, voortkomende uit het stadsplan, of 'stadsuitleg' zoals dit toendertijd werd genoemd. Dit stadsplan waarvan de ontwikkeling in de loop der eeuwen zeer boeiend is, vertoont reeds in het begin van de 18e eeuw een rechthoekig stratenstramien, zonder grachten, met diepe percelen en smalle straten.

Ook komen geen binnenplaatsen voor. De huizen kregen meer verdiepingen, die alleen dienden als woning, terwijl de begane grond dienst deed als pakhuis of winkel. Uiterlijk vertonen de huizen een vrij smalle voorgevel en zijn tegen elkaar aangebouwd.

landhuizen

De landhuizen en ook de woonhuizen in de nabijheid van Willemstad en Otrabanda hebben een geheel andere plattegrond. In tegenstelling tot de stad waar de handelslui op de bovenverdiepingen boven hun winkels en pakhuizen woonden, is er buiten de stad meer ruimte, de bewoning is geheel anders en men moest bij de landhuizen op de plantages ook de slaven huisvesten. Er ontstaat om het huis zelf een erf met de slavenhutten, de stallen, de regenbakken en andere bijbehorende bouwsels. Deze landhuizen vormden elk op zichzelf een woongemeenschap op kleine schaal welke zo typerend is voor de samenleving in vroegere eeuwen op Curaçao. Deze huizen als kern, kunnen we dan ook niet los zien van de bijbehorende gebouwen.
Dikwijls stelt men de vraag of de Spaanse architectuur rechtstreeks uit Spanje of via het Zuid-Amerikaanse vasteland invloed heeft gehad op de Curaçaose stadshuizen en forten. Het antwoord is behoudens enkele onbelangrijke details negatief.
Het is bekend dat de Spanjaarden tijdens de bezetting van Curaçao in 1542 een klein kerkje bouwden op Sta. Barbara. Dit kerkje, het oudste bekende stenen gebouw op Curaçao, had een Spaanse renaissance gevel, doch bestaat nu niet meer.
Bij de forten en vestingbouw wijzen enige bouwdetails echter wel op Spaanse invloed; op het rotsachtige Curaçao werd nl. massieve natuursteen gebruikt, zoals bij de Spaanse en Portugese vestingbouw in de omstreken, in tegenstelling tot de met aarde beklede vestingen van de Nederlanders in het moederland.
Bij de eerste bezetting door de Nederlanders op Curaçao in de buurt van Poos Cabaai, werd op deze wijze een retranchement gebouwd, doch dit moest spoedig weer worden afgebroken.
Ook bij de stadsbebouwing wijzen enkele details op een mogelijke Spaanse invloed. Bij de synagoge en ook enkele oudere huizen vindt men afgeronde simili steunberen, die in werkelijkheid afvoeren van regenwater zijn.
Van verdere invloed of overneming van sierelementen is echter geen sprake.

Woningen te Willemstad. (foto's: Kon. Inst. v. d. Tropen)

bouwmeesters

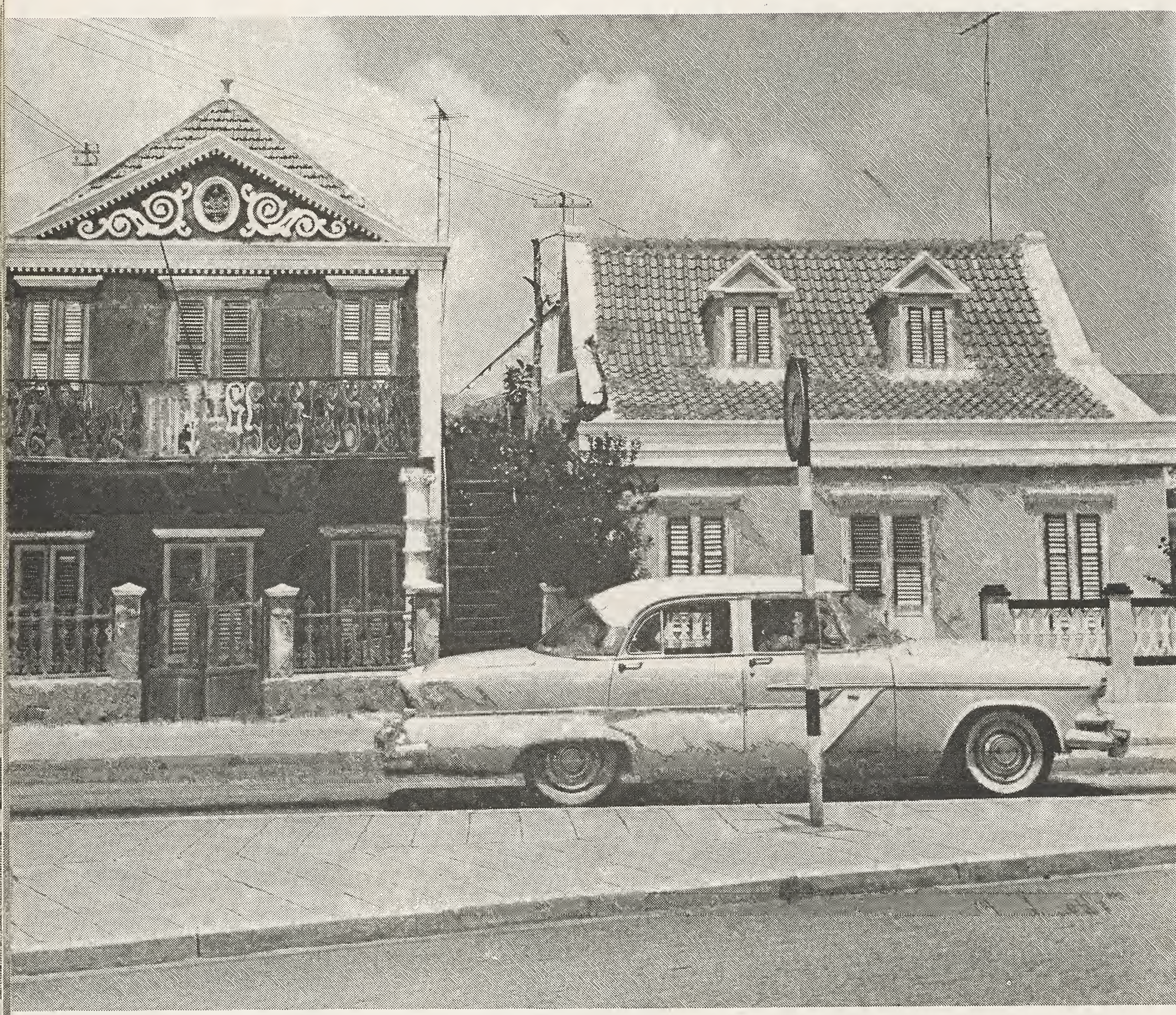
Interessant is het na te gaan wie de bouwmeesters- en architecten waren die de leiding hadden bij het tot stand komen van de gebouwen. Het waren destijds in hoofdzaak militairen, die naar Curaçao kwamen voor de bouw van forten en vestingen. De forten Amsterdam en Beeckenburg respectievelijk begonnen in de jaren 1634 en 1701, en welke beide gelukkig behouden zijn gebleven, zijn voorbeelden van bij uitstek oud-Nederlandse vestingbouw, ondanks de Spaanse natuursteen en de vele lokale details; steeds met Nederlandse grondbeginselen.
Andere voorbeelden van het werken naar Nederlands model vindt men bij de kerkbouw. De Fortkerk uit de jaren 1766–'69; de synagoge uit de jaren 1730–'33 geheel naar Amsterdams voorbeeld en de nu verdwenen lutherse kerk in Otrabanda uit de jaren 1762–'63, welke door het Engelse bombardement in vlammen opging. Deze gebouwen, alhoewel naar Nederlands voorbeeld gemaakt, hebben door hun materialengebruik en detaillering een typisch eigen karakter verkregen.
De afwerking en de eenvoudige constructie uit die tijd is te wijten aan het feit dat er op Curaçao een zeer beperkt aantal vakkundige krachten aanwezig was, die meestal uit Nederland kwamen.
Dat er een groot tekort aan vaklui was in de tijd dat de meeste grotere stadshuizen werden gebouwd blijkt uit een in 1744 uitgevaardigd verbod voor timmerlui en metselaars, nieuw werk aan te nemen voordat de aannemers van de toen in aanbouw zijnde forten, St. Michielsbaai en Piscaderabaai, van werklui waren voorzien.
Steen- en beeldhouwers waren hier nooit gevestigd. De bekende gebeeldhouwde grafstenen op de Israëlitische begraafplaats werden kant en klaar uit Amsterdam ingevoerd. Goede schrijnwerkers heeft men daarentegen in de 18e en 19e eeuw op Curaçao wel gehad, getuige de vele mooie Curaçaose mahoniekasten uit die tijd.
Wie maakte de stadsplannen?
De ontwerpen werden op Curaçao gemaakt door plaatselijk aanwezige krachten. Zo werd de stadsuitleg van 1703 vervaardigd door een 'canonnirer en bombertirer'. De gouverneurs moesten de plannen, om goedkeuring en de nodige gelden te verkrijgen naar het moederland sturen; dit ging niet altijd vlot, reden waarom er van deze plannen zo weinig werden uitgevoerd.
De motieven aan de typische topgevels, die in de stads- en landhuizen sinds omstreeks 1700 in zwang zijn gebleven tot zelfs heden ten dage, kwamen uit de Nederlanden. In het begin van de 17e eeuw komt men deze reeds tegen bij de Amsterdamse kerken van Hendrik de Keyzer en wat later tijdens de klassistische tijd bij de Amsterdamse pakhuizen van de W.I. Compagnie uit 1642. Daar werden dezelfde aanzetvoluten reeds gebruikt, die hier zo bekend zijn. Weer later worden deze puntgevels geheel samengesteld uit aaneengeschakelde S-vormige zwenkingen.

op eigen kracht

Typerend voor het bouwen op Curaçao is het feit dat wanneer eenmaal een uitgangspunt is aanvaard (een bepaald motief, een puntgevel bij-

Woningen te Willemstad. (foto's: Kon. Inst. v. d. Tropen)

voorbeeld) men op eigen kracht en met eigen middelen verder gaat, zich niets meer aantrekkend van de ontwikkeling die bouwstijlen elders doormaken.
Dit in tegenstelling tot de Kaapkolonie waar ook de puntgevel met dezelfde voluten voorkomt maar waar een duidelijke opeenvolging van de verschillende Lodewijkstijlen is waar te nemen. Men heeft dus hier op Curaçao te maken met een consequente plaatselijke ontwikkeling van de bouwvormen, uitgaande van een bepaald, in dit geval Nederlands voorbeeld. De 18e eeuw werd een bloeiperiode van deze typische Curaçaose architectuur.
In verband met de belangrijkheid van deze lokale architectuur is het aardig te vermelden dat volgens een in 1952 in Venezuela gepubliceerde studie, de mogelijkheid verondersteld wordt dat de bekende buikkolommen die voorkomen op de bovenverdiepingen van de Curaçaose stadshuizen, als voorbeeld dienden voor enkele belangrijke arkaden van woonhuizen in Caracas en Coro.
De 19e eeuw, en vooral van 1800 tot circa 1870, geeft vele voorbeelden van klassistisch gestemde bouwwerken. In die tijd hebben vooral artillerie-officieren een rol gespeeld in het ontwerpen van grotere gebouwen en het maken van nieuwe plannen voor de uitbreiding van Willemstad.
Hun ontwerpen werden goed aangepast aan de plaatselijke omstandigheden.
Bij de grotere gebouwen keren de bekende landhuisplattegronden terug, met de smalle voor- en achtergalerijen, soms open, soms gesloten.

Een mooi voorbeeld is het Curaçaos Museum, destijds gebouwd als militair hospitaal en ontworpen door een 1ste luitenant van de artillerie. Uit dezelfde tijd dateren de woonhuizen op Scharloo met hun rechte kroonlijsten. Bij deze huizen komen open gaanderijen niet meer voor, maar wel twee naar achter gerichte vleugels, een patio vormend. Ook hier een plaatselijk karakter en zelden een klakkeloos overnemen van een bepaalde stijl van elders.
De geschiedenis van het bouwen op Curaçao is evenals de historie van dit eiland zeer boeiend; men leze het bekende boek van prof. Ozinga hiervoor.
Men prijst zich gelukkig dat vele belangrijke bouwwerken en forten de tand des tijds hebben doorstaan om hiervan te getuigen. Deze zijn tegelijkertijd waardevolle eigen elementen in de naaste omgeving.

1.2.'68

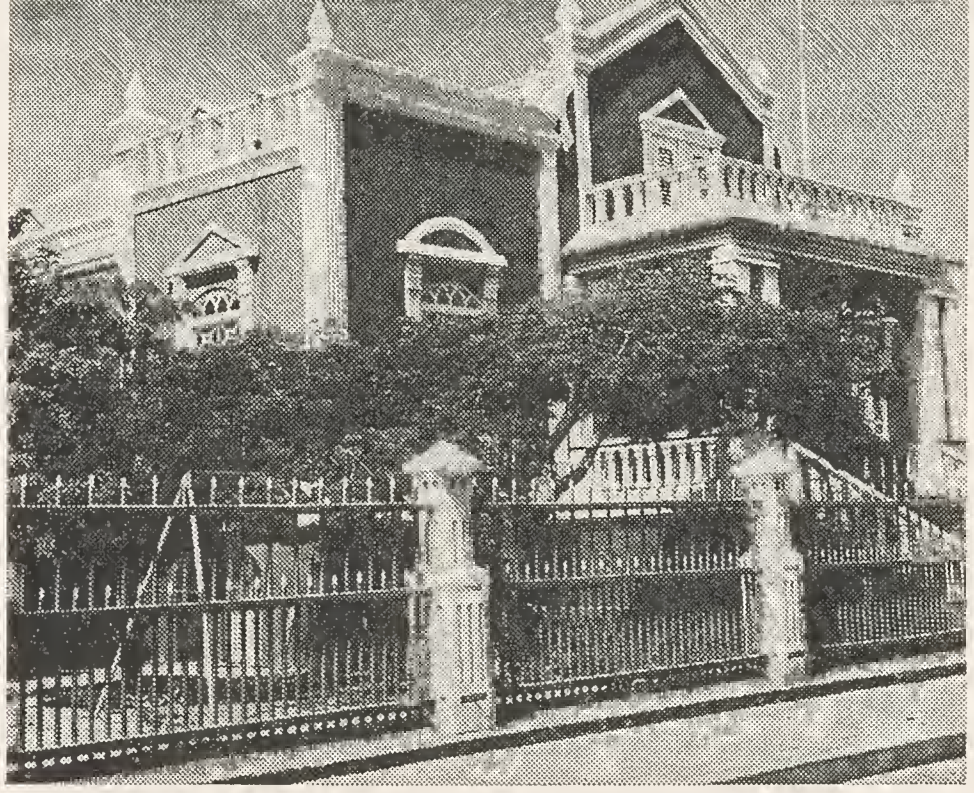
het oude woonhuis op aruba

Een van de aantrekkelijke gezichten in het landschap van Aruba is ongetwijfeld de grote variatie aan woningtypen. Zijn in de stad de huizen gebouwd in verschillende soorten, op het land ziet men nog weer andere typen. Deze laatsten geven enigszins weer het beeld van Aruba's historisch verleden. Van plaatjes en foto's herinnert men zich misschien de huisjes met randversieringen van Indianentekeningen en het huisje met dat merkwaardige, diepdoorgetrokken zadeldak en naar voren gestulpte uitbouw.
Over de huizenbouw is dezer dagen een zeer interessant boekje verschenen van de heer Th. Nijdam, getiteld: 'Het woonhuis op Aruba – Vanaf de tijd der Indianen tot heden'. De heer Nijdam heeft zijn boeiend geschreven studie verdeeld in drie perioden, nl. in:

1 de primitiefste woonvormen: de periode, waarin de Indianen van de Caiquetio-stam het eiland nog bewoonden;
2 de volkswoningen tot 1925; de periode, waarin de kolonisatie van het eiland begint tot 1925;
3 de periode na 1925, waarin de invloed van de vestiging van de olieraffinaderijen, ruimere leefmogelijkheden en intensiever internationaal contact, zich doet gelden.

indianen

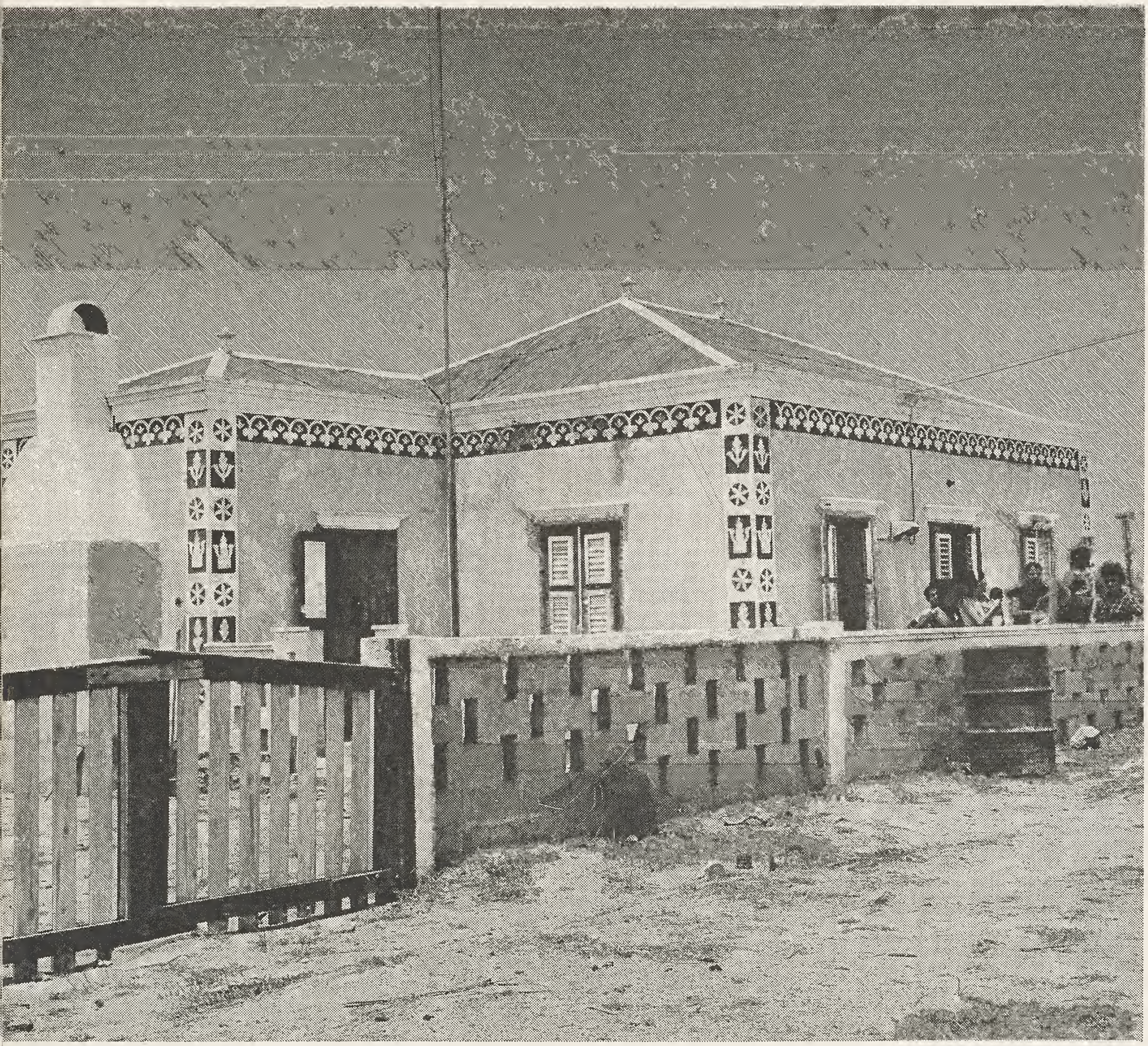
De Caiquetio-Indianen kenden twee woonvormen, de grot en de hut. Wanneer zij niet in een overhangende grot woonden, waarin de Indianentekeningen – die men heden ten dage nog kan zien – waren aangebracht en waarvoor een rotsblok ter bescherming stond, woonden zij in groepjes van twee tot vier ééngezinswoningen. Aanvankelijk waren deze ronde hutten, maar later werden zij vervangen door rechthoekige huizen, gedekt door een zadeldak.
Grote huizen waren het niet, omdat zij in feite slechts dienden als bewaarplaatsen tegen de gloeiende middagzon. Om het huis stond een cactusomheining, waartussen een watapanaboom. Deze formatie is een mogelijke aanwijzing van een vroegere Indianen-nederzetting. De Arubaan, die tijdens de kolonisatie een woning wilde bouwen, beschikte over weinig soorten bouwmateriaal. Het weinige, dat uit Europa werd aangevoerd, ging op in de fortenbouw op Curaçao. Op Aruba was men in feite aangewezen op datgene wat het eiland voortbracht: hout van de dunne boomstammetjes voor de balken en het stutwerk; de grote cacteeën, die erg oud worden en dan overgaan in een soort boomstadium, waarvan de stronken konden dienen voor het plankhout van vensterluiken en deuren; kalksteen en koraal, dat in grote hoeveelheden op het eiland voorkomt en ter plaatse wordt gebrand en geblust; een taaie leemsoort voor het aansmeren van de muren; zand – het hedendaagse zgn. rooizand – dat men in de droge beddingen van het eiland aantreft; stro als overblijfsel van het Indiaanse volksvoedsel mais (het papiamentse 'maishi di siete siman' – zevenweekse mais) en het lange, zgn. paragras, dat met stro, gras en leem diende voor het maken van de muren. Het maisstro diende eveneens als dakbedekking.
De bouw van het huis door de bewoner zelf is een typisch voorbeeld van ervaring en aanpassing aan de plaatselijke klimatologische omstandigheden. De heer Nijdam geeft hier een goede

Woningen in Oranjestad. (foto's: Kon. Inst. v. d. Tropen)

Huis met randversieringen van Indianentekeningen op
Aruba. (foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

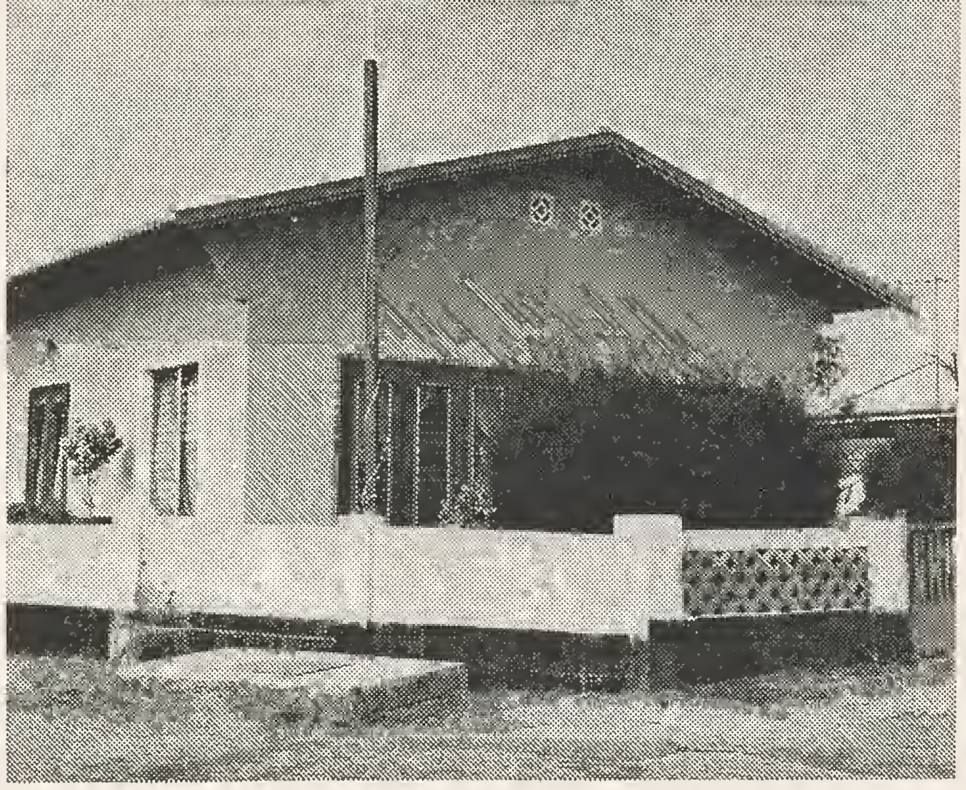

Woning in Oranjestad. (foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

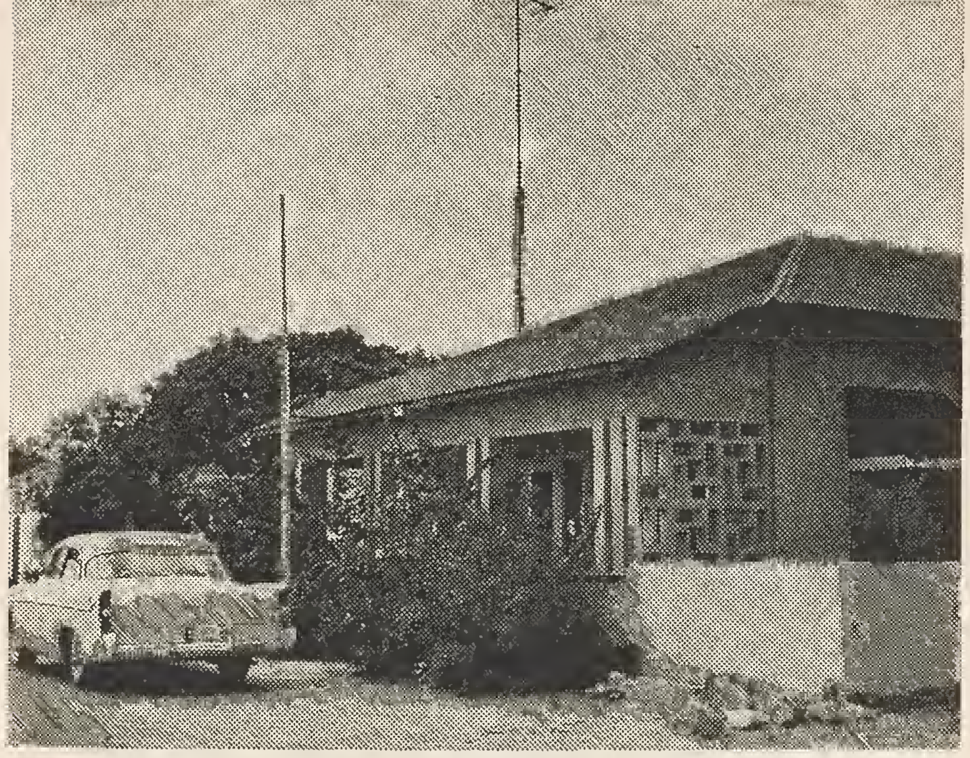
Huis met randversieringen van Indianentekeningen op Aruba. (foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

Moderne woningen in St. Nicolaas.
(foto's: Kon. Inst. v. d. Tropen)

beschrijving van: het huisje werd zodanig uitgezet, dat de nok in de richting oost-west kwam te liggen, zodat de veelal gesloten kopgevels de meeste zon opvingen, terwijl de van openingen voorziene langsgevels zo lang mogelijk in de schaduw bleven; bovendien verzekerde deze ligging een voortdurende goede dwarsventilatie via de op de noord-oost-passaat liggende noordgevel.

torto daken

Groepen Spaanse vluchtelingen uit het nabijgelegen Venezuela schijnen na 1815 de zgn. tortodaken te hebben ingevoerd. De witte torto-daken hebben de maisstengelbedekking geheel verdreven. Na 1900 ging men ook voor de eenvoudiger woningen over tot het toepassen van kalksteenwanden. Het torto-dak bleef tot ongeveer 1925 gehandhaafd, waarna de dakpannen en nog later de metalen en asbestcement golfplaten algemeen werden.
De vestiging op Aruba omstreeks 1925 van de olieraffinaderij van de Lago Oil Transport Company en later van de Arend Petroleum raffinaderij, resp. van de Standard Oil en van de Shell, leidde tot een drastische ommekeer in het sociaal-economische bestel van het eiland. De bevolking van Aruba steeg van 9000 in 1924 tot 54.000 in 1954, verdeeld over meer dan 40 nationaliteiten. Nieuwe ideeën, nieuwe materialen, nieuwe bouwtypen drongen het eiland binnen. Het traditionele type-huis moest plaats maken voor deze vernieuwingen. Men kan niet meer spreken van een bepaald Arubaans type-huis. Men kan wel spreken van een modernisering van de huizen, waarbij de modernste materialen en modernste ideeën worden toegepast.
In zijn studie wijst de heer Nijdam wel op verschillende factoren waarmee men rekening moet houden bij het bouwen van een huis. Zo ligt voor praktisch elk bouwterrein de toegang vanaf de openbare weg vast, terwijl ook zonder moeilijkheden is te bepalen naar welke zijde het uitzicht van het te ontwerpen huis moet zijn gericht.

zon en wind

Daarbij zijn twee andere factoren van bijzonder groot belang, nl. de passaatwind en de zon. Het comfort van het huis hangt hier in grote mate van af. In het tropisch klimaat, met veelal onbewolkte hemel is de zon te heet en het licht te schel. Het dak, de muren, ramen en terrassen worden door de zon verhit. Deze oppervlakken reflecteren licht en warmte het huis in, of laten de warmte via dak en muren binnenkomen in het gebouw. Dit binnendringen van de warmte moet natuurlijk beperkt worden. De schrijver van dit uiterst nuttig boekje doet daarbij enkele suggesties om deze ongemakken te voorkomen.
De heer Nijdam heeft zijn studie verlucht met tekeningen en foto's van de verschillende bouwtypen, vanaf de grotten van de Indianen naar de bouwtypen van de 18e en 19e eeuw tot de moderne, van alle gemakken voorziene hedendaagse woningen. Deze studie heeft twee bijzondere verdiensten. Het legt datgene vast, wat, evenals elders ter wereld, door de modernisering dreigt verloren te gaan, nl. de allereerste bouwvormen van het eiland en het geeft een handleiding aan diegene die gaat nadenken over de bouw van zijn eigen huis op Aruba. Het boek is aantrekkelijk geschreven en verlucht met interessante illustraties en schetstekeningen.

7.11.'67

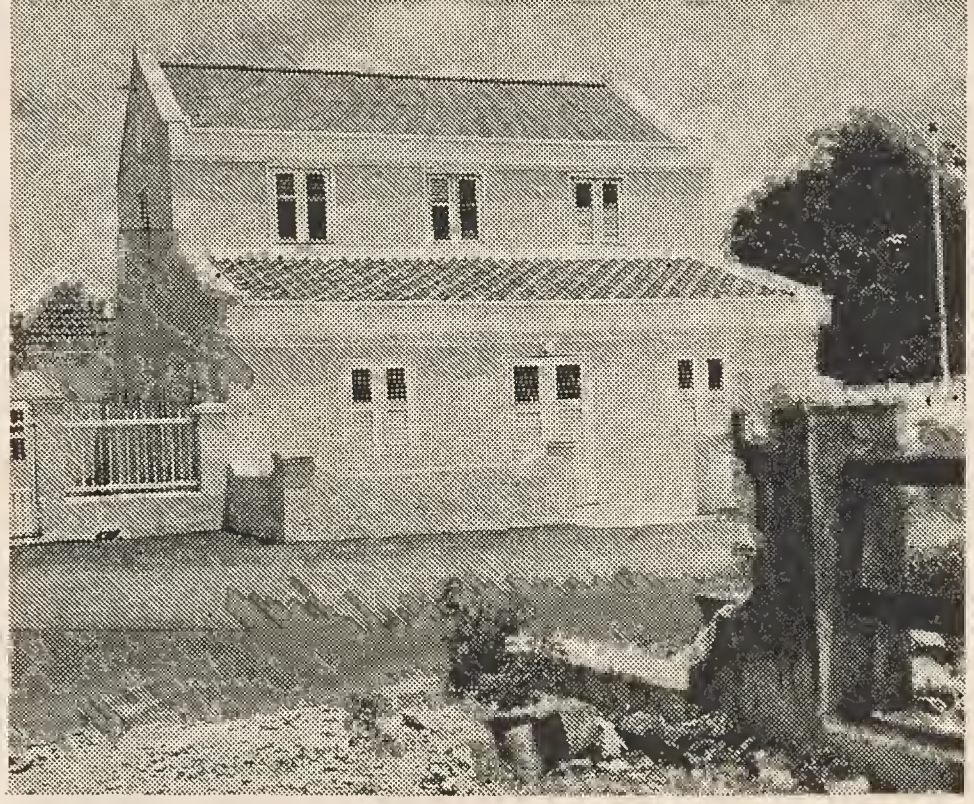
oude woningen op bonaire

Het aantrekkelijke van de Nederlandse Antillen is, dat elk eiland zijn specifieke attracties heeft en een geheel eigen karakter. Het landschap is in veel opzichten verschillend, de bezienswaardigheden aan fauna anders dan op de nabijgelegen eilanden en de geschiedkundige achtergrond geheel eigen. Ook voor wat betreft de bouw is dit het geval.

Bonaire heeft sinds zijn ontdekking in 1499 door Alonso de Ojeda een grote rust gekend. De handelsactiviteiten van omstreeks 1700 van Curaçao en Sint Eustatius zijn er aan voorbijgegaan, evenals de economische opbloei omstreeks 1920 van de vestiging van olieraffinaderijen op Curaçao en Aruba. Die rust komt goed tot uitdrukking in de sfeer van de hoofdstad Kralendijk en het rustieke stadje Rincón.
Wie aan de pier van Kralendijk meert of met het vliegtuig vanuit de lucht het eiland aandoet, ziet al meteen het fortje, dat voor de baai het eiland verdedigde. Het is een heel oud fortje, waaromheen zich de kolonisatie van het eiland heeft voltrokken. Leest men de geschiedkundige journalen na, dan moet dit fortje dezelfde helderwitte kleur hebben gehad als het ook vandaag nog heeft.
De magazijnen van vroeger doen nu nog dienst als garages. Zeestenen leverden en leveren nu nog de grondstof voor de kalkovens, zodat de muren van het vestingwerkje geregeld helderwit worden gekalkt. Hetzelfde procédé werd ook toegepast voor de stenen huizen en pakhuizen in Kralendijk, waarbij brakwater werd gebruikt. Het resultaat doet zich tot op de dag van vandaag gelden. Steeds springt de kalk open en laat lelijke, schilferende grijze plekken zien.

steen en kalk

Bij aankomst op Bonaire is het verschil in bouwwijze en bouwmateriaal met de Bovenwindse eilanden al direct te zien. Terwijl op de Bovenwindse eilanden vrijwel alleen hout wordt gebruikt, is het op Bonaire steen en kalk. De Indiaanse families die nog lang na de ontdekking op Bonaire hebben gewoond, hebben waarschijnlijk strohutten gehad.
In zijn boek 'De Nederlandsche West Indische Eilanden', schrijft M. D. Teenstra in 1837 nog over het kleine dorpje – waarmee hij Kralendijk bedoelde – bestaande uit enige verspreide strohutten. De strohutten moeten kort daarna plaats hebben gemaakt voor de stenen, met kalk bepleisterde huisjes. Deze huisjes doen in eerste instantie denken aan de typische Arubaanse huisjes met hun tortola-daken, een zadeldak, dat een stuk van het huis als het ware naar voren doet springen. Volgens eerder genoemde Teenstra waren deze huisjes in zijn tijd wit-bepleisterd. Tegenwoordig zijn deze zelfde huisjes, die men nog overal op het eiland ziet staan oker-geel bepleisterd met groene, houten deuren en ramen. Het huis bestaat uit een grote kamer en een of twee slaapkamertjes en als het ware er tegenaan geplakt een bijgebouwtje.
In tegenstelling tot Sint Maarten liggen de woonhuizen op enige afstand van elkaar, ook in de hoofdstad Kralendijk. Alleen in de hoofdstraat heeft men dichter tegen elkaar aan gebouwd. Hier staan ook de grote tweeverdiepingswonin-

Woningen te Kralendijk. (foto's: Kon. Inst. v. d. Tropen)

Fort Kralendijk. (foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

Oud Hollands handelshuis te Kralendijk.
(foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

Oude slavenhutten nabij de zoutpannen op Bonaire.
(foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

Moderne woning op Bonaire. (foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

gen. Het bovendeel dient als woonhuis en het benedendeel als winkel of pakhuis. Elk van deze huizen heeft een veranda die naar voren springt en rust op enkele pilaren. Op deze wijze wordt de schaduw verkregen voor het benedendeel alsmede de koelte, die in dit geval het bovenhuis en het benedendeel fris houden. Wanneer het grote huis slechts gelijkvloers gebouwd is, dan heeft het altijd een open stenen veranda, met aan beide zijden het onvermijdelijke stenen bankje. Loopt men 's avonds langs deze huizen dan hoort men ook steeds het gedempte, als het ware murmelend, praten van de bewoners die op het bankje zitten en genietend van de frisse avondlucht met elkaar praten. Voor het houten hek, dat op een meter hoge stenen muur is geplaatst om de tuin heen, blijft men even staan om te groeten en naar de gezondheid te vragen van de bewoners, om dan weer door te lopen.

restauratie

Kralendijk heeft nu nog enigszins dit karakter behouden, ondanks de vele, moderne gebouwen die er in de afgelopen jaren zijn gebouwd. Toch stelt men alles in het werk om het oorspronkelijke karakter te bewaren. Er bestaan plannen om het oude twee verdiepingen hoge gezaghebbershuis met zijn naar de zee strekkende tuin, de passangrahan met zijn statige trap, het fort en het pittoreske pleintje bij de pier te restaureren en in stand te houden. Het is trouwens een mode geworden om de kleine, oude huisjes met hun zadeldak op te kopen, te restaureren en als weekendhuisje te gebruiken. De Bonairiaanse kinderarts, dr. Hart, heeft een hotel laten bouwen, bestaande uit een 20-tal van deze volkshuisjes. Uit de verte doet dit hotel denken aan een vissersdorp ergens in Zuid-Frankrijk.

Een typische bouwvorm heeft het landhuis Karpata. Landhuizen zoals op Curaçao treft men weinig op Bonaire. Dit is niet verwonderlijk omdat het eiland, hoewel zo groot als Curaçao en groter dan Aruba nooit meer dan 6000 inwoners heeft gehad. Vandaar dan ook het geringe aantal landhuizen. Het landhuis Karpata, helaas nu in een vervallen staat, is prachtig. De woonvertrekken liggen om een open patio, terwijl een hoge boom met een dicht bladerdek overdag de koelte in het huis waarborgt. Terwijl in de moderne gebouwen air-conditioners voor de koelte moeten zorgen, is het merkwaardig hoe fris het in de gebouwen van een ouder type zonder airconditioning is. Dit komt, omdat de muren meestal van poreus materiaal zijn opgetrokken en dik zijn. Bovendien is de ligging zodanig, dat de wind altijd speling heeft door het huis of gebouw. De wijze van bouwen heeft er mede toe bijgedragen, dat Bonaire een pittoresk eiland is. De huisjes liggen op enige afstand van elkaar, zodat er ruimte is vrijgehouden voor een tuintje, hoe klein dan ook. Evenals op de andere eilanden van de Nederlandse Antillen, heeft ieder huis een afgescheiden gedeelte waarin de prachtigste bloemen worden gekweekt. Er wordt erg veel aandacht besteed aan deze tuintjes, die men terugvindt op de meest dorre gedeelten van het eiland. Deze steeds weer opduikende kleurrijke tuintjes maken de eilanden zo mooi.

5.11.'68

oude woningen op de bovenwindse eilanden

Zoals overal elders ter wereld werd ook op de Bovenwindse eilanden van de Nederlandse Antillen de bouw in het verleden bepaald door de plaatselijke omstandigheden zoals klimaat en beschikbaarheid van materialen. Hierbij moet aangetekend worden, dat sedert enkele tientallen jaren de nieuwbouw hetzelfde moderne aspect heeft als die in alle andere tropische landen. De bouw tot ongeveer 1940 draagt over het algemeen een meer origineel plaatselijk karakter.
Op de Bovenwindse eilanden heeft men bij de bouw steeds twee factoren voor ogen gehouden: de beperktheid van het beschikbare materiaal door de eilandelijke beslotenheid en het feit, dat men in de orkaanzone ligt. Wat dit laatste betreft valt het dan ook meteen op dat de huizen en andere gebouwen – ook wanneer zij twee verdiepingen hoog zijn – laag van structuur zijn gebouwd. Met orkanen heeft men op St. Maarten, St. Eustatius en Saba genoeg ervaring opgedaan. In 1819 is bijvoorbeeld een groot deel van Philipsburg, de hoofdstad van Sint Maarten, door een orkaan verwoest. Ook Saba ontliep dit lot niet. Door de huizen nu laag te bouwen vermijdt men de volle kracht van de stormen. Twee dingen vallen tevens op als men de andere huizen bekijkt. In de eerste plaats zijn ze vrijwel allemaal opgetrokken van houten plankjes, die als het ware over elkaar liggen. In de tweede plaats staan de meeste huizen op blokken of op grote stenen. Het dak is van hout of van gegolfd plaatijzer.
Heel vroeger, toen de suikerrietplantages nog in bedrijf waren, werd waarschijnlijk ook het suikerrietblad gebruikt. In zijn boek 'Geschiedenis van de Nederlandsche Bovenwindsche Eilanden in de 18e eeuw' schrijft professor dr. L. Knappert over de belevenissen van ds. Kowan: 'Thans kreeg hij een huis van 25 voet lang, 15 breed en 12 hoog, voorlopig nog met droog suikerriet gedekt, dat de negers voor niets van de plantages mochten oprapen, daarna, toen hij enig geld ontvangen had, liet hij op St.'Christoffle New Yorksche planken koopen, waarmede men het huis rondom beschoot'.
De huizen van de meer gegoeden hadden een balkon, dat uitkeek op straat. In zijn reisverslag 'De Nederlandsche West-Indische Eilanden' uit 1837 geeft de heer M. D. Teenstra een goede omschrijving van de woningbouw op Sint Maarten en over het bekende raadhuis van Philipsburg, dat momenteel in zijn oude luister wordt teruggebracht.

hout

Teenstra schrijft:
'De kleinste huisjes zijn geheel van hout opgetrokken, en rondom met kleine plankjes (shingles) beslagen. Van de overigen zijn de muren, evenals die van de geringere woningen aan Kaap de Goede Hoop, van ruwe onregelmatige klipstenen, wel zwaar, grotendeels zijn zij een paar voeten dik, maar niet hoog opgebouwd. De vensterkozijnen zijn zeer klein, hetgeen bij de dikte der muren, nog te meer in het oog valt. Op de muren wordt dan een zeer vlak dak gelegd, waarvan de kapspanten uit Amerikaansch hout vierkant gezaagd worden, en evenals de daarop gelegen wordende planken, geschaafd zijn. In de meeste huizen vindt men geen zolders, en als zij er zijn,

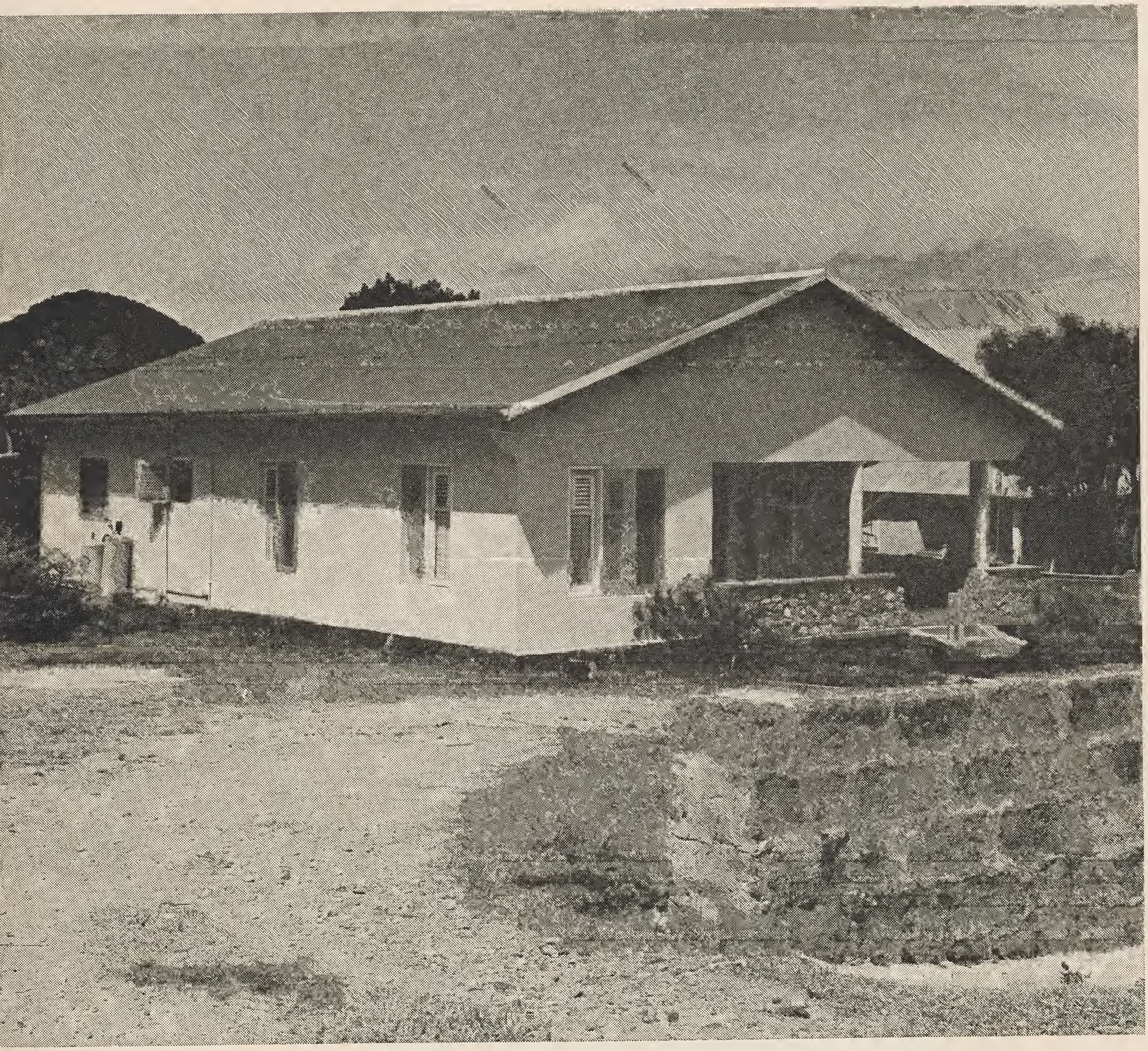

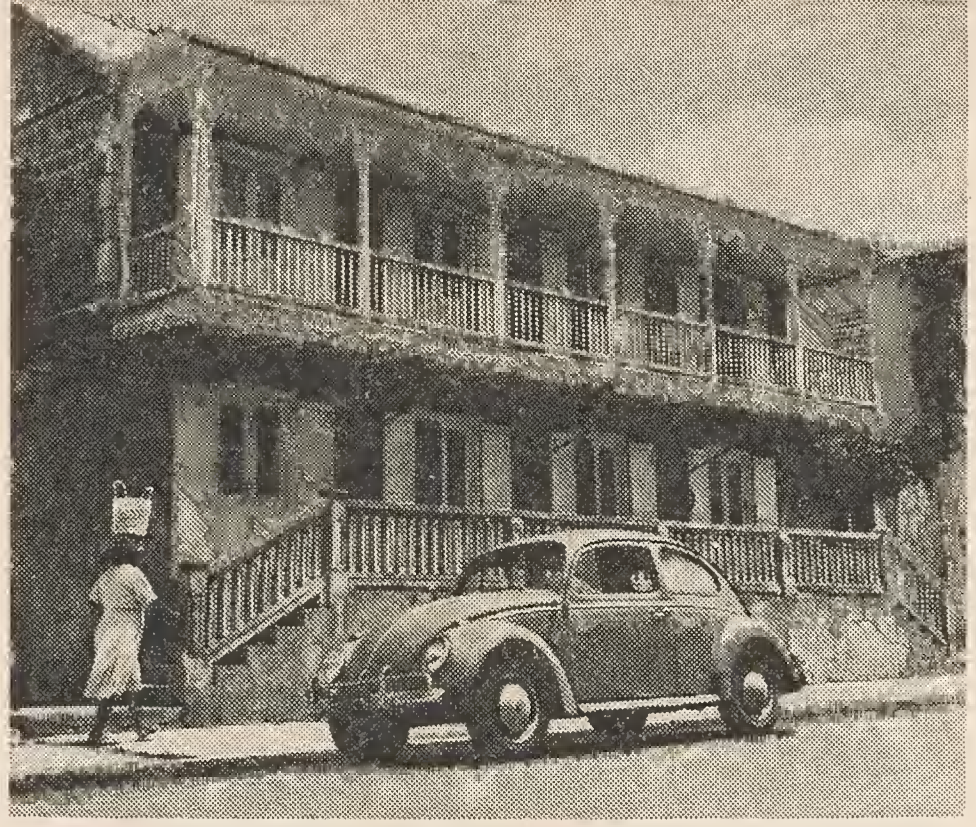
Woningen in Philipsburg op St. Maarten. Duidelijk zichtbaar zijn de houten plankjes in de muurgevels die als het waren over elkaar liggen. Uit ervaring is bekend dat deze bouwwijze goed bestand is tegen orkanen.
(foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

Raadhuis van Philipsburg op St. Maarten.
(foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

Moderne woning op St. Maarten.
(foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

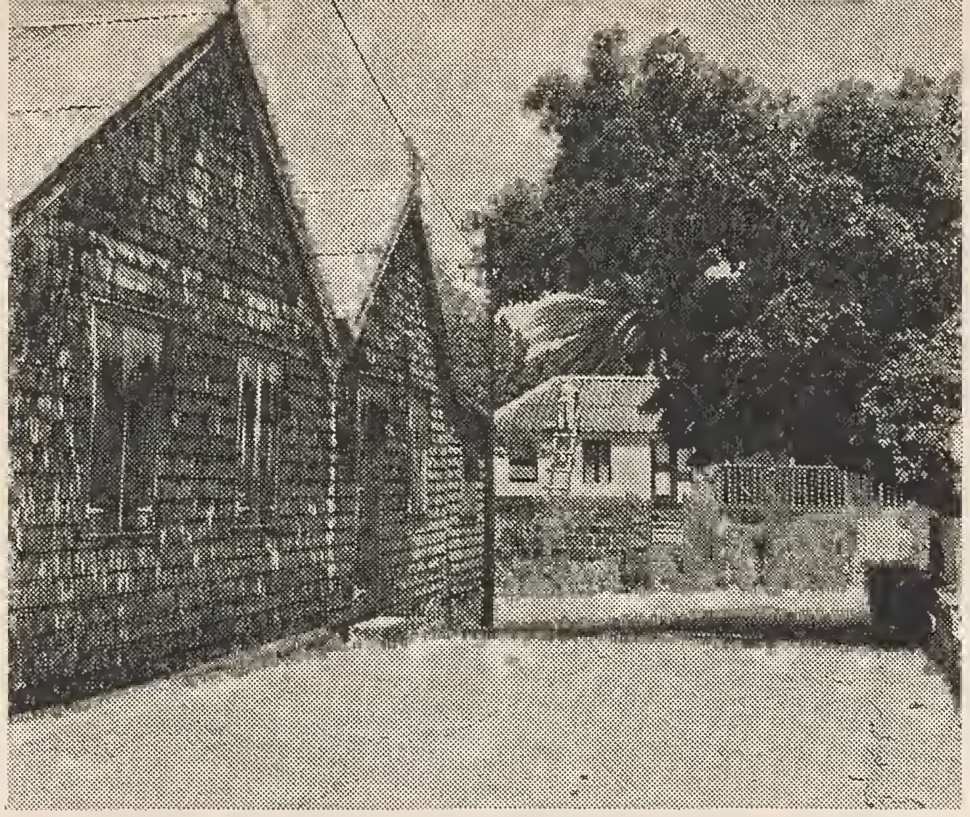

Marigot. Woning in het Franse deel van St. Maarten.
(foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

Ruïnes van oude pakhuizen aan het strand van St. Eustatius herinneren nog aan de bloeiperiode van de 'Gouden rots' zoals dit eiland omstreeks 1750 werd genoemd.
(foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

Woningen in Oranjestad op St. Eustatius.
(foto's: Kon. Inst. v. d. Tropen)

Huizen in Windward Side op Saba.
(foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

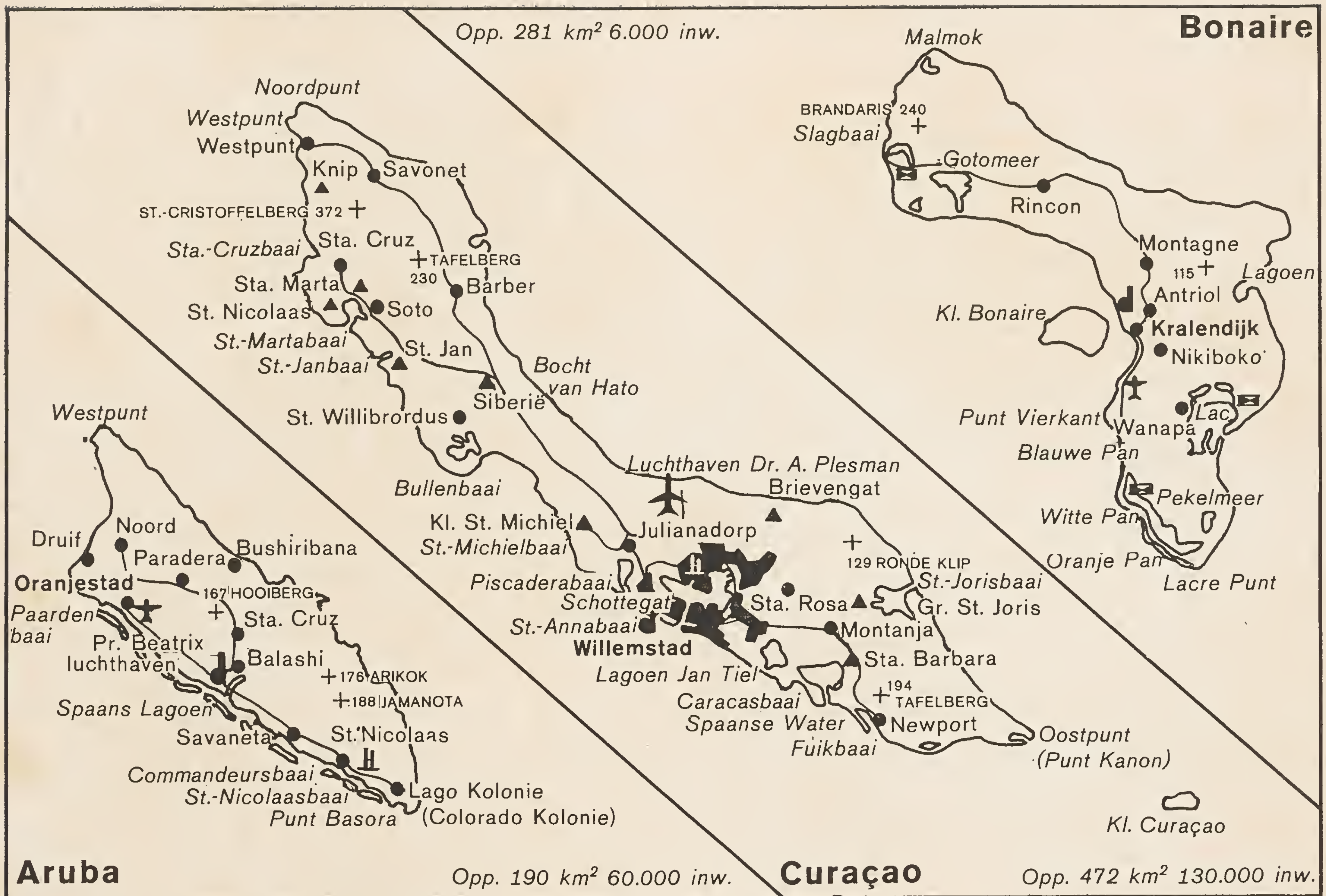
Huis met uitzicht op zee in Hells Gate op Saba.
(foto: Kon. Inst. v. d. Tropen)

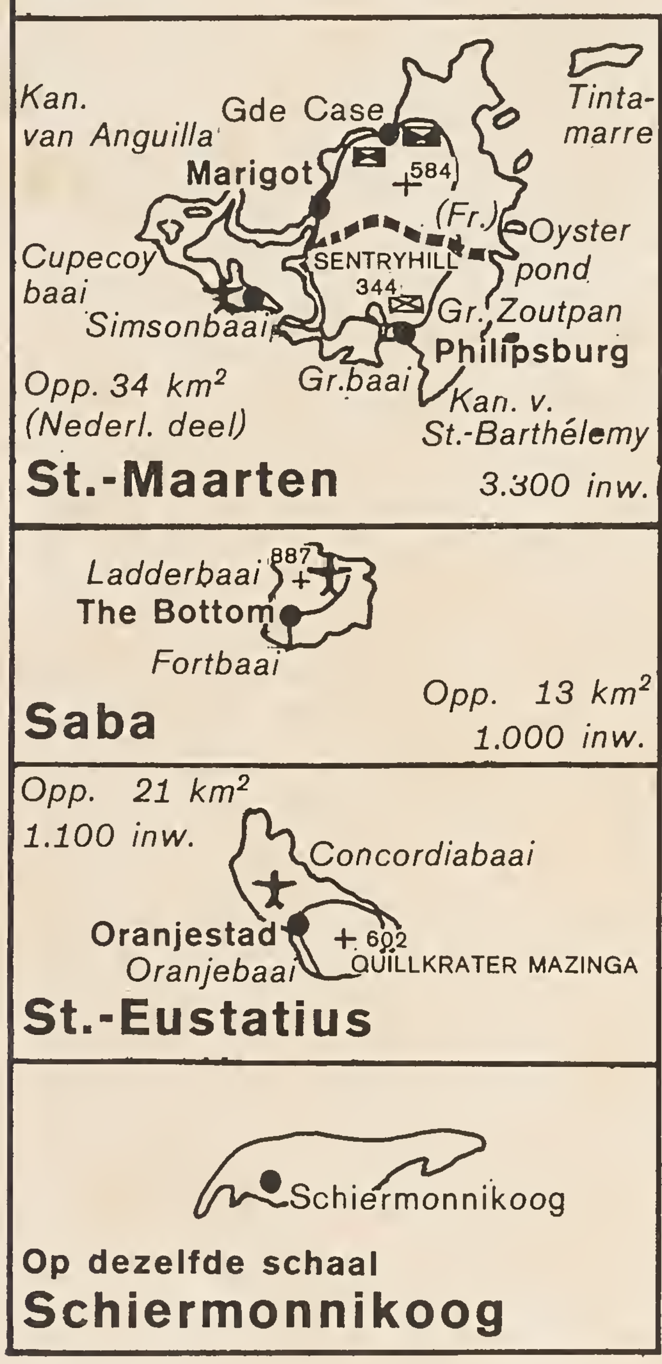
liggen zij als een vliering ter hoogte van het midden van het dak, om de lage vertrekken niet nog benauwder te maken. Grotere huizen zijn van 2 of 3 daken voorzien; en alleen enkele der voornaamste huizen zijn van twee verdiepingen, waarvan men het benedengedeelte dan voor pakhuis van negotie of voor provisiebergplaats gebruikt. Van deze huizen zijn de muren aan de buitenkant wit bepleisterd en van binnen zeer bont behangen en de daken zijn met singels bedekt. Het meest aangename van deze grote huizen zijn de brede galerijen, waarop ruime porte brisées uitkomen.
Het voornaamste publieke gebouw van Philipsburg is het raadhuis, dat midden in het dorp staat, aan de noordzijde der Voorstraat, met het vooreinde naar de baai. De gevel hiervan, waarin het koninklijke wapen prijkt, draagt een niet hoog vierkant torentje, waarvan de spits met een vergulde ananas is versierd, en waarin een poort en een klok zonder uurwerk wordt gevonden. Het gebouw zelf bestaat uit twee verdiepingen.' Tot zover de schrijver.

steen

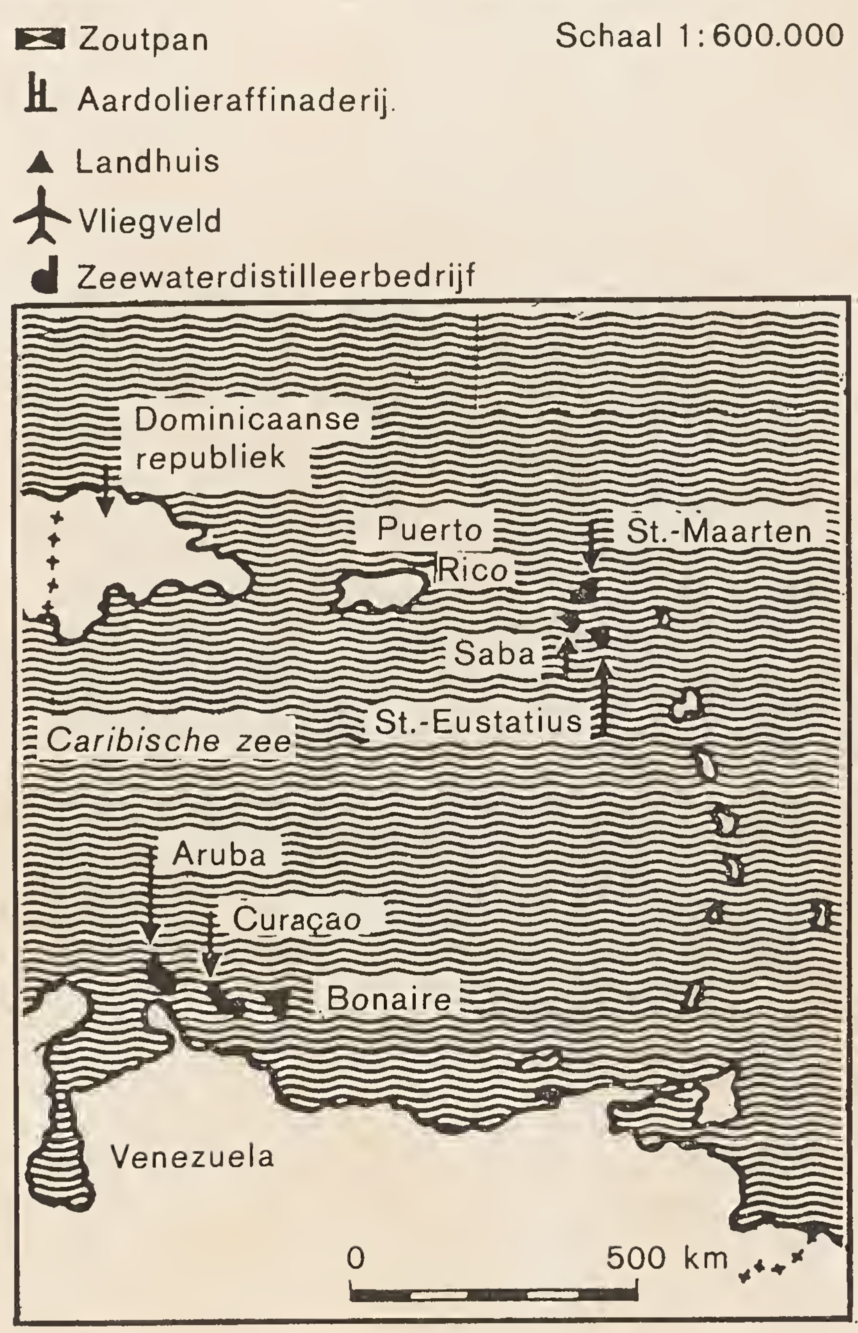
Op Sint Eustatius, dat omstreeks 1750 zo rijk was, dat het de Golden Rock werd genoemd, was de situatie enigszins anders. Tot vandaag kan men zien dat hier grote stenen huizen hebben gestaan van een stevige bouw. De ruïnes van een grote synagoge en een gereformeerde kerk zijn hier een bewijs van. Op dit nu nog maar 1500 inwoners tellende eiland hebben eens ruim 20.000 mensen gewoond, die een zekere welvaart kenden dankzij de handel. Voor de bouw van de gereformeerde kerk had men enigszins donkere klipstenen gebruikt, terwijl binnen een houten bekleding dienst deed. De synagoge was opgetrokken van de bekende kleine gele Nederlandse stenen, die als ballast veelal werden meegenomen op de schepen.
Op Saba ziet men als het ware een samengaan van de bouwstijlen van Sint Maarten en Sint Eustatius, de bekende laaggebouwde houten huizen met over elkaar liggende plankjes – shingles- en van stenen gebouwde huizen met een lichtgrijze kleur. Alleen op Windward Side, als het ware leunend tegen de berghelling, staan lieflijke huisjes, met rode daken en schoorsteentjes waar de rook uit de keukens en ovens zijn weg naar de strakgespannen blauwe hemel zoekt. Men waant zich ergens in een van de dorpen van Engeland. Voor de goede orde moet er nogmaals op worden gewezen, dat hier is beschreven de huizenbouw zoals die in het verleden heeft plaatsgevonden. De Bovenwindse eilanden hebben na 1958 een metamorfose ondergaan. Men vindt nu op alle drie eilanden de meest moderne huizen in wat men in Europa de bungalow-stijl noemt. De modernste gemakken als air-conditioning, elektrische faciliteiten in de keuken enz. treft men er aan. Particulieren, met pensioen teruggekeerd uit Curaçao en Aruba, Amerikaanse toeristen en verschillende hotelbedrijven hebben de eilanden zodanig in de belangstelling getrokken dat er grote bouwactiviteiten zijn ontstaan. Het cement heeft de plaats van het hout ingenomen, de houten raamkozijnen zijn nu vervangen door de stalen raamspanten, terwijl de jaloezieën zijn geweken voor de glazen shutters.

12.11.'68

Nederlandse Antillen

In de uitgave 'Schakels' zijn o.m. verschenen de nummers:

S 62/NA 45	landbouw en veeteelt in Suriname en de Nederlandse Antillen
S 63/NA 46	verkeer, wegen, luchtvaart en politie in Suriname en de Nederlandse Antillen
S 64	natuurbescherming, savannen, palmen, insektenwereld en zeekoeien in Suriname
S 65/NA 49	defensie van Suriname en de Nederlandse Antillen
S 66	zending en missie in Suriname
S 67/NA 50	letterkunde in Suriname en de Nederlandse Antillen
S 68	districten van Suriname
NA 44	Nederlandse Antillen, Bovenwindse eilanden
NA 47	onderwijs in de Nederlandse Antillen
NA 48	de economische ontwikkeling van de Nederlandse Antillen
NA 51	Nederlandse Antillen; natuurbescherming, cactussen en vetplanten, caribisch marien biologisch instituut, zeeflora en -fauna
NA 52	muziek in de Nederlandse Antillen
NA 53	folklore in de Nederlandse Antillen

Voorts zijn verschenen:

- fotomapjes en kaartjes van Suriname en de Nederlandse Antillen,
- de rechtsorde in het Koninkrijk der Nederlanden,
- Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden,
- tien jaar Statuut 1954–1964,
- de eilandenregeling Nederlandse Antillen met toelichting,
- Holland Herald, Netherlands Antilles, Special Issue.

Deze uitgaven zijn, voorzover voorradig, gratis verkrijgbaar bij het **Bureau Voorlichting van het Kabinet van de Vice-Minister-President, Plein 1, Den Haag (postbus 115), tel. 070–624881.**
Een abonnement op 'Schakels' (verschijning ongeveer 6 keer per jaar) is geheel gratis en kan bij genoemd adres worden aangevraagd.
Ook in de meeste bibliotheken in Nederland zijn 'Schakels' en andere uitgaven van het Kabinet van de Vice-Minister-President over Suriname en de Nederlandse Antillen aanwezig.
Voorlichting over Suriname en de Nederlandse Antillen wordt wekelijks iedere maandag (17.20 u.-17.30 u.) en dinsdag (17.00 u.–17.10 u.) via radio Hilversum gegeven. De teksten van deze radio-uitzendingen zijn op aanvraag gratis verkrijgbaar bij eerdergenoemd adres.

Vormgeving: Staatsdrukkerij / 's-Gravenhage
Druk: n.v. Drukkerij Dijkman / 's-Gravenhage

823061 * - 57